

E számunk tartalmából

„Összefoglalva úgy látjuk, hogy a források utólagos számbavétele és összehasonlítása az írott források vonatkozásában is pontosabb képet nyújthat, illetve a hagiográfiai toposzokon túl a híradások valós forrásértékének megállapításához segíthet hozzá. A bemutatott esetek csak egy töredékét jelenítik meg a pontosítható kalandozásoknak, s úgy tűnik, hogy miközben a magyarokkal kapcsolatba hozható pusztítások száma csökkenthető, újabb adatok bevonásával eddig ismeretlenekkel bővíthető is. A források többségéből az a kép bontakozik ki, hogy viszonylag kisszámú, de mozgékony csapatok hajtották végre a zsákmányolást. Nem mindenütt végeztek nagy pusztítást, volt, ahol a település vagy egyház megmenekült, s ennek emléke őrződhetett meg a szentek csodás segítségét bizonyító leírásokban. Meglepő módon a telelés nem riasztotta vissza őket, ami ismét arra utal, hogy a helyi hatalmasokkal korántsem csak ellenséges viszonyt tudtak kialakítani.”

(Veszprémy László: Itt a magyar, hol a magyar? Megjegyzések a korai nyugati magyar kalandozások [907–933] forrásaihoz és időrendjéhez)

„Bethlen háborúinak feldolgozásai történetírásunkban épp úgy félreértésekkel, ideológiai ballaszttal terheltek, mint az egész tágabb korszak. Az akkori magyarországi hadügy valódi komplexitása egy nagyon szűkre szabott – és rosszul értelmezett – »nemzeti« nézőpontból tulajdonképpen érdemben vizsgálhatatlanná vált, a kor magyarországi és erdélyi katonáinak teljesítményei megfelelő reális mérce nélkül elsikkadtak, vagy épp groteszk módon túlértékelődtek, erényei és gyöngéi is gyakran alaposan félreértődtek.

Nem járt másképp a már szinte kultikus tiszteletnek örvendő erdélyi fejedelem, Bethlen Gábor sem, akit ugyan piedesztálra emeltek a hadtörténeti munkák is, miközben a sorok között megbúvó kétség, hogy tényleg jó hadvezér volt-e, megfelelő hadsereggel rendelkezett-e, sajátos mutatóvonalra sarkallta a szerzőket, hogy Bethlen nagyságát bizonygassák. Mindez azonban mostanra mintha jelentőségét veszítette volna: Bethlen, az »államférfi« árnyékában Bethlen, a »katona«, mára szép csöndben eltűnt a kora újkori magyar történetírás témái közül.

A kortársak fejében azonban nem feltétlenül volt ennyi bizonytalanság. Mint a konstantinápolyi angol diplomata, Sir Thomas Roe példája mutatja, tudtak ugyan a fejedelem hadának egyoldalúságáról, gyöngeségeiről, de azzal együtt is hasznos, Bethlen kezében hatékony instrumentumnak ismerték azt el. Mint láthattuk, ez a haderő időről-időre – így 1621-ben, 1623-ban és 1626-ban is –, méltó ellenfélnek bizonyult a kor Habsburg hadseregei számára.”

(B. Szabó János: Bethlen Gábor hadai a harmincéves háborúban. A kora újkori hadügyi fejlődés Kelet-Közép-Európában: az Erdélyi Fejedelemség példája a XVII. század első felében 2. rész.)

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK * 127. ÉVF. * 2014. 1. SZÁM

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

QUARTERLY OF MILITARY HISTORY

Journal of the Institute and Museum of Military History

Established 1888

Editor in Chief Gábor Hausner
Managing Editor Katalin Mária Kincses
Editor Katalin Schubert

Editorial Board

Gábor Ágoston, Tibor Balla, Gábor Bona, Attila Bonhardt, István Czigány, Tamás Csikány, Lóránd Dombrády, Tibor Hajdu, Róbert Hermann (President), Miklós Horváth, Gyula Kedves, Vilmos Kovács, Ferenc Lenkefi, György Markó, Imre Okváth, Géza Pálffy, Ferenc Pollmann, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš, Sándor Szakály, György Székely, Ferenc Tóth, Aladár Urbán, János Varga J., László Veszprémy

Published by the Institute and Museum of Military History of the Ministry of Defence
2–4 Kapisztrán tér Budapest 1014 Hungary
Postal address: PO Box 7, Budapest H-1250
Phone (36 1)-325-16-00, Fax: (36-1)-325-16-04

Editorial and Publishing Office

2–4 Kapisztrán tér Budapest 1014 Hungary
Postal address: PO Box 7, Budapest H-1250
Phone (36-1) -325-16-44, Fax (36-1)-325-16-46

E-mail: hkszerk@gmail.com
Electronic version: www.epa.oszk.hu/hk

Subscription fee
3800 HUF annually, 950 HUF quarterly

Distribution

Magyar Posta Rt.
Business and Logistics Centre

Subscription abroad

Hírlapterjesztési Központ
1 Orczy tér Budapest H-1089 Hungary
Postal address: Budapest H-1900
E-Mail: hirlapelofizetes@posta.hu

REVUE D'HISTOIRE MILITAIRE

Publication trimestrielle de l'Institut et du Musée d'Histoire Militaire

Fondée en 1888

Redacteur en chef: Gábor Hausner
Responsable éditorial: Katalin Mária Kincses
Editorial: Katalin Schubert

Comité éditorial:

Gábor Ágoston, Tibor Balla, Gábor Bona, Attila Bonhardt, István Czigány, Tamás Csikány, Lóránd Dombrády, Tibor Hajdu, Róbert Hermann (President), Miklós Horváth, Gyula Kedves, Vilmos Kovács, Ferenc Lenkefi, György Markó, Imre Okváth, Géza Pálffy, Ferenc Pollmann, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš, Sándor Szakály, György Székely, Ferenc Tóth, Aladár Urbán, János Varga J., László Veszprémy

Éditée par l'Institut et le Musée d'Histoire Militaire (Ministère de la Défense)
2–4 Kapisztrán tér Budapest 1014 Hongrie
Adresse postale: PO Box 7, Budapest H-1250
Tél.: (36-1)-325-16-00, Télécopie: (36-1)-325-16-04

Rédaction et Maison d'Édition

2–4 Kapisztrán tér Budapest 1014 Hongrie
Adresse postale: PO Box 7, Budapest H-1250
Tél.: (36-1)-325-16-44, Télécopie: (36-1)-325-16-46

E-mail: hkszerk@gmail.com
Version électronique: www.epa.oszk.hu/hk

Tarif d'abonnement:
3800 HUF (annuel), 950 HUF (trimestriel)

Diffusée par

Magyar Posta Rt.
Centre d'Affaires et Logistique

Abonnement à l'étranger:

Hírlapterjesztési Központ
1 Orczy tér Budapest H-1089 Hongrie
Adresse postale: Budapest H-1900
E-Mail: hirlapelofizetes@posta.hu

MILITÄRGESCHICHTLICHE MITTEILUNGEN

Vierteljahresschrift des Instituts und Museums für Militärgeschichte

Gründungsjahr: 1888

Chefredakteur: Gábor Hausner
Verantwortlicher Redakteur: Katalin Mária Kincses
Redakteur: Katalin Schubert

Redaktionskomitee:

Gábor Ágoston, Tibor Balla, Gábor Bona, Attila Bonhardt, István Czigány, Tamás Csikány, Lóránd Dombrády, Tibor Hajdu, Róbert Hermann (President), Miklós Horváth, Gyula Kedves, Vilmos Kovács, Ferenc Lenkefi, György Markó, Imre Okváth, Géza Pálffy, Ferenc Pollmann, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš, Sándor Szakály, György Székely, Ferenc Tóth, Aladár Urbán, János Varga J., László Veszprémy

Herausgegeben vom Institut und Museum für Militärgeschichte des Ministeriums für Landesverteidigung
1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2-4.
Postanschrift: Budapest, Pf. 7, H-1250.
Tel.: (36-1)-325-16-00, Fax: (36-1)-325-16-04

Redaktion und Verlagsbüro:

1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2-4.
Postanschrift: Budapest, Pf. 7, H-1250.
Tel.: (36-1)-325-16-44, Fax: (36-1)-325-16-46

E-Mail-Adresse: hkszerk@gmail.com
Internetversion: www.epa.oszk.hu/hk

Abonnement:
3800,- HUF/Jahr, 950,- HUF/Vierteljahr

Vertrieb:

Magyar Posta Rt. Üzleti és Logisztikai Központ

Abonnement für das Ausland:

im Büro für Zeitungsabonnements
Hírlapterjesztési Központ
1. Orczy tér Budapest H-1089 Ungarn
Postanschrift: H-1900 Budapest,
E-Mail: hirlapelofizetes@posta.hu

ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

Поквартальный Журнал Института и Музея Военной Истории

Год основания: 1888

Главный редактор: Габор Хаушнер
Ответственный редактор: Кatalin Mária Kincses
Редактор: Грета Шомодй

Редакционная коллегия:

Габор Агоштон, Тибор Балла, Габор Бона, Атила Бонхардт, Иштван Цигань, Тамаш Чикань, Лоранд Домбради, Тибор Хайду, Роберт Херманн (председатель), Миклош Хорват, Дюла Кедвеш, Вилмош Ковач, Ференц Ленкефи, Дьердь Марко, Имре Окватх, Геза Палффи, Ференц Поллманн, Эрвин А. Шмидл, Владимир Сегеш, Шандор Сакай, Дьердь Секей, Ференц Тотх, Аладар Урбан, Янош Й. Варга, Ласло Веспреми

Издает: Институт и Музей Военной Истории
Министерства Обороны
1014 Будапешт I, площадь Капистран 2-4
Почтовый адрес: Будапешт П/я. 7. H-1250
Тел.: (36-1)-325-16-00, Факс: (36-1)-325-16-04

Редакция и Издательство:

1014 Будапешт I, площадь Капистран 2-4
Почтовый адрес: Будапешт П/я. 7. H-1250
Тел.: (36-1)-325-16-44, Факс: (36-1)-325-16-46

Адрес E-Mail: hkszerk@gmail.com
Электронный вариант: www.epa.oszk.hu/hk

Абонементная плата по подписке:
На 1 год 3800, на 1 квартал 950 форинтов

Распространяет:

Коммерческий и Логистический Центр А/О Венгерская Почта

Подписка за границей:

В Бюро подписки на газеты
Hírlapterjesztési Központ
1. Orczy tér Budapest H-1089 Венгрия
Почтовый адрес: H-1900 Budapest,
e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

ZSIDAI ZSUZSANNA

SZEMELVÉNYEK AL-ṬABARĪ ÍJÁSZATRÓL SZÓLÓ KÉZIKÖNYVÉBŐL*

Érdeklődés a X. század keleti fegyver- és hadelméleti irodalmából

Excerpts from al-Ṭabarī handbook on archery.

A curiosity from the tenth century Eastern literature of weapons and warfare

Archery was for a long time an important part of warfare, its written traces can be found already in the literature of ancient times, in the descriptions and the terminology of the works on strategics. The paper publishes excerpts from a later Arab manuscript from the second half of the tenth century, from Abú Muḥammad ‘Abd al-Raḥmān Aḥmad al-Ṭabarī’s *Kitāb al-wādiḥ fi al-Ramī* (The Book of Purity in Archery), in Hungarian translation. There is a short introduction before the translated excerpts where the translator writes down the most important things about the author and the manuscript, and while discussing the cultural background of the work she also gives a summary of the main characteristics of the mamlūk *furūsiyya* literature. The structure of Al-Ṭabarī’s manuscript is similar to the other works related to this subject: the first part of the work analyses the meaning of archery, and the author cites the traditions of archery as words coming from the Prophet’s mouth; and then comes the main part. The book is divided into chapters: Al-Ṭabarī discusses the elements and techniques of archery first, followed by a treatise on the equipment, the bow and the arrows. Here he gives a detailed description of the different bow types and the names of bow parts. The selected excerpts discuss the basics and the techniques of archery, how it can be instructed (holding and drawing the bow, aiming, holding the string, positioning the fingers, releasing the arrow), and also speaks about the possible injuries and the main parts of the bow.

Zsuzsanna Zsidai is assistant research fellow at the HAS Research Centre for the Humanities Early Hungarian History Research Team, her research focus is the Arabic sources of the Hungarian migration and conquest, email: zsidai.zsuzsanna@btk.mta.hu

Keywords: archery, Arab sources, mamlūk, *furūsiyya*, Islam, al-Ṭabarī, archery schools, bow types

Bevezetés

Az íjat mint fegyvert már régtől fogva ismeri az emberiség,¹ és az íjászat az idők során a harci kultúra fontos részévé vált. Ezzel párhuzamosan az íjászattal kapcsolatos terminológia az ókori irodalomban is megjelent a hadászati leírásoknál.² Ezek a leírások és a később keletkezett munkák jelentős had- és művelődéstörténeti forrásértéket hordoznak, és betekintést nyerhetünk általuk a régi harcosok íjászatról való gondolkodásába.

* A tanulmány az MTA BTK MÓT 28.317/2012. számú programjának támogatásával készült.

¹ Már a Kr. e. III. évezredben adatolható az íj megjelenése a Közel-Keleten, illetve a különböző ókori tárgyi emlékek és ábrázolások is megőrik az íjat és az íjászokat. Bővebben lásd: *Miller – McEwen – Bergman* 1986. 178–195. o.; *Davis* 2013.; *MacKenzie* 1978.; a sztyeppei íjászat történetére lásd: *Mizerák* 2005.

² Így például Homérosz, Aiszkhülosz és Szophoklész munkáiban. Bővebben lásd: *Davis* 2013. 41–66. o.

A korai magyar történelem szempontjából is igen fontos az íjászat, hiszen a IX–X. század folyamán a harci kultúra a sztyepei lovasíjász taktikára épült, amiről VI. (Bölcs) Leó bizánci császár (886–912),³ valamint Regino prümi apát (†915) hagyott ránk értékes közléseket: utóbbi hangsúlyozta a magyarokról, hogy „gyermeküket és szolgálikat nagy buzgalommal tanítják lovagolni és íjászni.”⁴ A X. század első felében alkotó híres arab földrajz- és történetíró, Abū'l-Ḥasan ‘Alī b. al-Ḥusayn al-Mas‘ūdī (†956) a *Kitāb Murūdj al-dḥahab wa-ma‘ādin al-djāwarh* („Aranymezők és drágakőbányák”) című világtörténelmében a magyaroknak⁵ és a besenyőknek a H [hidzsra szerinti] 320/934-es, *W.l.n.d.r.* bizánci határváros ellen történt támadásukat írja le részletesen, amikor is a lovasság olyan nyílzáport zúdított a bizánci csapatokra, hogy azok megfutamodtak ettől.⁶ A sztyepei eredetű katonai műveltség oly mélyen élt a magyarságban, hogy századokkal a kereszténység felvétele – és a nyugat-európai nehézlovas harcmodor elsajátítása – után sikerrel alkalmazott és meghatározó jelentőségű maradt a könnyűlovas-íjász fegyvernem.⁷

Az iszlám uralma alatt élő íjászok is magas szinten sajátították el e fegyvernem minden csínját-bínját, és felhalmozott elméleti tudásukat utódaikra hagyományozták. Ennek a hagyománynak a része Abū Muḥammad ‘Abd al-Raḥmān Aḥmad al-Ṭabarī *Kitāb al-wāḍiḥ fī al-Ramī* („Az íjászatról szóló világos könyv”) című összefoglalása: ezt az arab nyelvű, íjászatról szóló egyik legkorábbi munkaként tartják számon, és később is, a mamlúk korban (1250–1517) az íjászatról szóló értekezések alapját képezte.⁸ A szerző a *furūsiyya* irodalom alapítójának, Ibn Akḥī Ḥizāmnek (†H III./Kr. u. X. sz. utolsó negyedében) idősebb kortársa volt. Kora kitűnő íjászként emlékeznek meg al-Ṭabarīról, aki Horaszán⁹ és Irak íjászkoláit is meglátogatta: így a legtöbb mester technikáját megismerte, és e hatalmas gyakorlati tapasztalatból leszűrte tudással formálta ki saját szintézisét és alakította ki saját „stílusát”, amelyet „eklektikus”, vagyis választáson alapuló iskolának (*madḥab al-ikḥtiyār*) neveztek.¹⁰ Híres műve, a *Kitāb al-wāḍiḥ fī al-Ramī* (a továbbiakban: *Kitāb al-wāḍiḥ*) eddig kizárólag arabul volt olvasható; magam az alábbi szemelvényes fordítással tudomásom szerint elsőként adok közre részleteket belőle az eredetihez képest idegen nyelven. Mivel e munka a magyar szakmai közönség előtt ismeretlen, nélkülözhetetlen előbb a szerző személyéről, valamint a mű irodalmi és kulturális hátteréről szólnom.

Abū Muḥammad ‘Abd al-Raḥmān Aḥmad al-Ṭabarī valószínűleg a Kr. u. X. század második felében élt. Születési és halálozási évéről, egyáltalán életpályájáról nem sokat tudunk. Jellemző, hogy a *Kitāb al-wāḍiḥ* szerzősége sem volt mindig egyértelmű. Amint arra a mamlúk és az arab íjászat történetével foglalkozó Shihab al-Sarraf helyesen rámutatott, ezt az íjászatról szóló könyvet a kutatók tévesen tulajdonították Aḥmad ibn ‘Abd

³ Taktika, 452–463. o.

⁴ „Liberos ac servos suos equitare et sagittare magna industria docent.” *Regino*, 133. o.

⁵ *Czegléd* 1985. 46. o.

⁶ al-Mas‘ūdī, *Murūdj*, I. 201–202. o. Magyar fordítását lásd: HKÍF 52–56. o.

⁷ *Szabados* 2007.; *Veszprémi* 2008.; *B. Szabó* 2010.

⁸ *al-Sarraf* 2004. 164. o.

⁹ Irán egyik keleti tartománya.

¹⁰ *al-Sarraf* 2004. 163. o. A XIV. század második felében alkotó Taybugha is sok helyütt utal al-Ṭabarī könyvére, mint az íjászat tudományának alapvető összefoglalására. A legjelentősebb íjászmesterek technikáit is al-Ṭabarī örökölte át művében az utókor számára. *Latham – Paterson* 1970. 37. o.; *Sudár* 2010. 342. o.

Allāh Muhibb al-Dīn al-Ṭabarīnak,¹¹ aki jóval később, a XIII. században élt és mekkai sejk volt. Szerzőnknek, Abū Muḥammad ‘Abd al-Raḥmān Aḥmad al-Ṭabarīnak azonban nem a *Kitāb al-wāḍiḥ fī al-Ramī* a legjelentősebb műve e tárgyról, hanem a *Kitāb al-šhāmīl fī al-Ramī* „Az íjásatról szóló teljes könyv”, amely a legrégebbi és legrészletesebb fennmaradt összefüggő arab nyelvű értekezés az íjásatról; ennek csupán egyetlen kézírata ismert, amely mindmáig kiadatlan.¹² Tekintettel arra, hogy az íjásatról szóló értekezések egy tágabb műfajhoz, mégpedig a *furūsiyya* irodalomhoz tartoznak, ezért az íjásatot taglaló arab szövegek értelmezéséhez elengedhetetlen e helyt a műfaj keletkezésének, fő irányvonalainak és történetének rövid áttekintése.

A *furūsiyya* az arab *faras* szóból származik, amelynek jelentése ’ló’. A *furūsa* és a *farāsa* szavak a lóval kapcsolatos dolgok alapos ismeretét jelölik,¹³ de maga a *furūsiyya* nemcsak a lovakról szerezhető tudást jelenti, hanem egy tágabb értelemben vett harcászati terminus. A kifejezés az ‘Abbāsida kalifátus idején, Irak területén tűnt fel a H II./Kr. u. VIII. század második felében. A H III./Kr. u. IX. században teljesedett ki a *furūsiyya* szó jelentésköre, amely a lovaglás mellett a különböző fegyvertechnikák alkalmazásának ismeretét is magába foglalta, így a lándzsavetésre, a gyalogos- és a lovasíjásatra, lovaspólóra és a vadászatra is kiterjedt; mindemellett az állatorvoslás alapjai is hozzátartoztak.¹⁴ A *furūsiyya* irodalom tulajdonképpen minden, a harcok képzését átfogó témát felölel. Ezek a művek általában külön írnak minden egyes fegyverről és használatáról, de olyan munka is akad, amelyik általánosan tárgyalja a hadművészetet. Erre jó példa a *Nihāya al-Su’l wa’l-ummiyya fī ta’līm a’māl al-furūsiyya* („Leghőbb vágy a furūsiyya dolgaira való tanításában”) című szerzemény, amelyet hagyományosan Muḥammad b. ‘Īsā al-Ḥanafī al-Aḫṣarā’īnak (†H 749/1348) tulajdonítanak, aki ezen írását megmutatta a damaszku-szi helyőrség egyik legtapasztaltabb katonájának is. David Nicolle ennek egy részét publikálta egy tanulmányában, amely A. S. M. Lutful-Huq disszertációja nyomán készült. A szövegrészlet kérdés-felelet formában ad betekintést abba, hogy mi mindenre igyekeztek felkészíteni egy harcost: mit kell tenni, ha jön a hadi jel, hogyan kell készenlétben állni a különböző fegyverekkel, hogyan kell a harci ruházatot fel- és levenni, például a páncélinget vágta közben.¹⁵

A *furūsiyya* irodalmat többféleképpen szokás kategorizálni, de alapvetően kétféle harcművészet létezik: a „felső” (*al-furūsiyya al-‘ulwīyah*) és az „alsó” (*al-furūsiyya al-suflīyah*) kategóriába tartozó. Előbbi azokat a gyakorlatokat foglalja magába, amelyeket lóhátról kell végrehajtani, utóbbi azokat, amelyeket gyalog, mint például a gyalogos íjásatot vagy a birkózást. Ezekon kívül még két másik típust is megkülönböztetünk, mégpedig a „nemes” harcművészetet (*al-furūsiyya al-nabīlah*), amely az ‘Abbāsida udvari katonai

¹¹ A kézirat fennmaradt másolatainak jó részében csak a *nisba*, vagyis a származást jelölő név (al-Ṭabarī) maradt fenn, amely korántsem számított ritkaságnak a korszakban. A téves változat (A‘mad ibn ‘Abd Allāh Muhibb al-Dīn al-Ṭabarī) W. Ahlwardt, majd Ritter és Brockelmann nyomán terjedt el, és a népszerű Saracen Archery c. könyv is ezt idézi, lásd: *Latham – Paterson* 1970. 40. o. A szerző helyes azonosítását a *furūsiyya* irodalom kiváló kutatója és ismerője, Shihab al-Sarraf végezte el. A kérdésről bővebben lásd: *al-Sarraf* 2004. 163. o.

¹² British Library, MS 9265/1 fol. 1r–55r. Lásd: *al-Sarraf* 2004. 165. o.

¹³ Bővebben: Ibn Manzūr X. 220–221. o.

¹⁴ al-Djāhiz a turkokról szóló írásában külön kiemeli azt, hogy a turkok mellett, hogy kiváló lovasíjászok, az állatorvosláshoz jobban értenek, mint az állatorvosok. al-Djāhiz, *Rasā’il*. 497. o.

¹⁵ Bővebben lásd: *Nicolle* 1994.

harcművészetet jelentette – ez iráni hagyományokra nyúlik vissza –,¹⁶ és a „hadi” harcművészet (*al-furūsiyya al-ḥarbīyah*), ami a lovas harcos kiképzésére összpontosított.¹⁷

A fentiekből egyértelműen látszik, hogy a *furūsiyya* irodalom nem a mamlúk korokban keletkezett, noha sokan úgy vélik, hogy ez a hadászati irodalom az ‘Ayyūbidák uralma alatt jött létre a H VI./Kr. u. XII. században, majd a H VII/ Kr. u. XIII. században bontakozott ki a keresztes háborúk hatására. Ennek a téves megállapításnak az az alapja, hogy a mamlúk korból származik a legtöbb kézirat. A mamlúk dokumentumok azonban csak egy részét képezik e hatalmas kéziratos anyagnak, amelynek eddig csak a töredékét publikálták. A mamlúk kornál régebbi munkák főként az ‘Abbāsida idők (750–1517) korábbi szakaszából valók. Íróik ismeretlenek, vagy tévesen mamlúk szerzőnek tulajdonították ezeket. Egy-egy kézirat használata során nagy nehézséget okoz a mamlúk-kori és a megelőző időkből való adatok elkülönítése, és ehhez még hozzátevéndik az, hogy a pre-mamlúk *furūsiyya* irodalom is régebbi forrásokból merít.¹⁸ A fentebb említett „nemes” harcművészet tradíciói például szászánida gyökerekhez nyúlnak vissza (az iráni Szászánida-dinasztia birodalma Kr. u. 224–651 között állt fenn).

Az íjászat közép-ázsiai hátterére utal a leghíresebb íjászmesterek *nisbāja* (személynévhez járuló, eredetre utaló melléknév), valamint az, hogy a különböző íjásztechnikák is közép-ázsiai területről származtak: Merv, Balkh, valamint Horaszán és Transzoxánia vidékeiről. A három leghíresebb és a különböző tartatásokban folyamatosan idézett íjászmester Abū Hāshim al-Bāwardī, Ṭāhir al-Balkhī, valamint Ishāq al-Raffā’ volt: őket együttesen úgy is nevezték, hogy az „íjászat imámjai” (*‘aimmat al-ramī*). Az utánuk következő, sorban a negyedik mester volt a lenti szövegrészlet szerzője. Ezen túlmenően a *furūsiyya* irodalom alapítójaként számon tartott Ibn Akhī Hizām al-Khuttalī is horaszáni család leszármazottja volt.¹⁹ A közép-ázsiai hagyomány al-Ṭabarīnál is sokszor megjelenik: a lövésmódok és technikák leírásakor találkozunk a régi perzsa vagy Szászánida királyok neveivel.²⁰

A közép-ázsiai hagyományon kívül természetesen más kultúrák lenyomatait is megtaláljuk a *furūsiyya* irodalomban. Az ‘Umayyād Kalifátus idején (661–750) a bizánci hatások és az iszlám előtti arab törzsek gondolatvilága hatott a hadiművészet, illetve az ideális harcos képnek alakulására,²¹ de nem elhanyagolható az antik örökség szellemi befolyása sem. A már említett, al-Akṣarā’ī munkájaként számon tartott *Nihāya al-Su’l* esetében egy ókori görög nyelvű hadászati mű arab fordítását találhatjuk a 8. és a 9. fejezetben. G. Tantum tanulmányában sorra veszi a görög terminusokat és azok arab fordítását (pl. *ṣaff* – phylé) és arra a következtetésre jut, hogy a forrás Aelianus *Taktikája* volt,²² I. B. Nettles azonban úgy gondolja, hogy e görög nyelvű kútfő Arrianus *Taktikája* lehetett.

¹⁶ A források szerint a szászánida világi arisztokrácia neveltetéséhez hozzátartozott a testedzés, és az uralkodói ideál egyik fontos eleme volt a harci művészetekben való jártasság. Bővebben lásd: *Sárközy* 2012. 82–86. o.

¹⁷ *al-Sarraḥ* 2004. 144. o.

¹⁸ *al-Sarraḥ* 2004. 142–143. o.; *Sudár* 2010. 340. o.

¹⁹ *al-Sarraḥ* 2004. 15–149. o. Vö.: *Latham* 1970. 100. o.; *Boudot-Lamotte* 1978. 796–797. o.

²⁰ Lásd lentebb! *Latham* 1970. 100. o.

²¹ *al-Sarraḥ* 2004. 146. o.

²² *Tantum* 1979. 194–196. o.

Érvelését azzal támasztja alá, hogy Arrianus nagyobb tudással és tapasztalattal rendelkezhetett, mint Aelianus, hiszen neki a kappadókiai csapatokkal állandóan készen kellett állni az alánok betörése ellen.²³ Tehát akkor, amikor a jórészt arab, görög és szír nyelvet jól ismerő, az iszlám uralma alatt élő keresztények az ókori görög nyelvű munkákat átültették arabra, a filozófiai, matematikai, földrajzi és orvostudománnyal foglalkozó művek mellett a görög nyelvű hadászati irodalmat is forgatták. Ezen fordítások jelentős része is az *Abbāsida* kalifátus ideje alatt keletkezett, amikor al-Ma'mūn kalifa 832-ben létrehozta a „Bölcsesség házáat” (*bayt al-ḥikma*).²⁴ A fent említett görög nyelvű hadimunka jó idő elteltével másolók keze nyomán egy viszonylag kései, mamlúk kori traktátusban maradt fenn arab nyelven. Időben előrehaladva nem feledkezhetünk meg a „sztyepei hadviselésről” közismert turkokról sem, akik különösen al-Mu'tasim kalifa (833–842) uralkodásától kezdve szivárogtak be a kalifátus területére. Betelepítésük hosszú távú hadászati és politikai célja az volt, hogy a kevésbé megbízható, akkoriban lázongó horaszáni csapatokat lecsereljék profi, a lovasíjászatban is jártas, Transzoxánia területéről származó török katonákra. Ennek nyomán alakult ki a későbbi *ghilmān* rendszer.²⁵ Természetesen ők is magukkal hozták saját, közép-ázsiai hadviselési hagyományait, melyek szintén nyomot hagytak a későbbi hadászatban, ezáltal pedig az ezzel kapcsolatos irodalomban is. A lovasíjászat egyre nagyobb szerepet kapott a harcosok képzésében és az arab hadászatban is. Kezdetét jól láthatjuk *al-Djāḥiz* kortárs leírása révén, melyen keresztül betekintést nyerhetünk a IX. századi kalifai hadsereg felépítésébe és a különböző csapatok sajátosságába, például innen tudjuk, hogy az arabok nem lőttek lóhátról: abban a turkok jeleskedtek.²⁶ A lovasíjászat gyakorlása a mamlúk korra a harcos képzésének egyik alapvető feladatává vált, gazdagítva a hadászati értekezések tárgyát.²⁷ Nem véletlen tehát, hogy a mamlúk korból maradt fenn a *furūsiyya* irodalom jelentős hányada. A mamlúkok uralmát a kereszteseken és a mongolokon aratott győzelmeken túl hosszú távon nem volt mi legitimálja, hiszen nem mondhatták magukat a Próféta leszármazottjának. A kalifátus intézménye már csak névleg maradt fenn, a hatalom a kairói központú mamlúk szultán kezében összpontosult. A mamlúk dinasztia fenntartása nagyban függött tehát a katonai erőtől, így különösen nagy hangsúlyt fektettek a birodalomba bekerülő rabszolgák katonai képzésére és vallási nevelésére. Ebben segítségükre voltak a különböző harci gyakorlatokról szóló összeállítások: ennek köszönhetjük tulajdonképpen a *furūsiyya* irodalom mamlúk kori virágzását.²⁸

²³ Nettles 2001. 117–119. o.

²⁴ Hitti 1946. 310–311., 410. o.; Rosenthal 1965. 6–23. o.

²⁵ Boudot-Lamotte 1978. 796. o.; a turkok hadviselésére és harcászati szerepükre: al-Djāḥiz, *Rasā'il*. 495–508. o.; al-Sarraf 2004. 147. o. A *ghilmān* a *ghulam* többes száma, amelynek egyik jelentése: fogságba esett, és úgy besorozott katona. Az ún. *ghilmān* rendszer ezeknek a szolgáskorban lévő, uruktól függő katonáknak a besorozásán alapul.

²⁶ al-Djāḥiz, *Rasā'il*. 495. o.

²⁷ Bővebben lásd: Latham 1969; Rabie 1986. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy korábban egyáltalán nem ismerték az arabok a lovasíjászatot. Mint említettem, a közép-ázsiai, főként iráni hagyományok az 'Abbāsida udvarban továbbra is éltek: *al-Mahdī* (775–785) volt az első kalifa, aki a „nemes” harci művészet szerint kapta neveltetését, amibe beletartozott a vadászat, a lovaglás, a fegyverek használata is. A lóról való nyílazás kezdetben a vadászat része volt. Több népnél és kultúránál megfigyelhetjük, hogy a harcosok képzés előtt a vadászattal gyakorolták a harci helyzeteket; ez a mamlúk korban is megmaradt, a szultánok kedvelt időtöltése volt a vadászattal töltött gyakorlat.

²⁸ A *furūsiyya* irodalom korszakolására lásd: al-Sarraf 2004. 153. o.

Visszatérve most már Abū Muḥammad ‘Abd al-Raḥmān Aḥmad al-Ṭabarī *Kitāb al-wāḍiḥ* című értekezésére, hasznos néhány filológiai ismértvén rávilágítanom, amelyek hozzásegítenek a minél pontosabb hadtörténelmi értelmezéshez, illetve felhívják a figyelmet a megismerés korlátaira. A kézirat arab nyelven maradt fenn, melynek sokáig csak két változatát idézték, de Shihab al-Sarraf kutatása alapján tíz másolat ismert jelenleg.²⁹ Az alább következő szemelvényes fordítás az isztambuli Nurosmaniyye könyvtár MS 4098 számú kéziratából készült, amit Sudár Balázs kollégám bocsátott rendelkezésemre; a cikkhez nyújtott segítségét ezúton is köszönöm. A kézirat 65 oldal, jól olvasható másolat, azonban sok helyütt találkozunk elírással, valamint perzsa és török eredetű arabosított szavakkal is, amelyek nehezítik az olvasást és a szöveg értelmezését. Jelen forrás a többi, e témában íródott műhöz hasonló felépítésű:³⁰ a munka elején az íjászat jelentését elemzi és a Próféta szájába adott íjászattal kapcsolatos hagyományokat idézi a szerző, majd csak ezt követően tér rá a mű lényegi részére. A könyv fejezetekre van bontva: először az íjászat elemeit, technikáit taglalja al-Ṭabarī, majd áttér az eszközök, vagyis az íj és a vesszők tárgyalására, ahol részletes leírást ad a különböző íjfajtákról, és az íj részeinek elnevezéséről. Az általam kiválasztott szövegrészlet az íjászat alapjairól és technikájáról, valamint az íj főbb részeiről szól.

Végezetül fontos kitérni a terminológiában rejlő fordítási nehézségekre. Az íjászatról szerzett értekezéseknek ugyanis nagyon speciális szaknyelvezetük van: a szerzők sokszor idegen (perzsa, török vagy görög) eredetű szavakat használnak, de olyan arab szavak is előfordulnak, amelyek szinte jelentéktelennek tűnő technikai részletre vonatkoznak, és az íjászat, s az erről szóló irodalom hanyatlásával és megszűnésével fokozatosan kikoptak a nyelvből; legalábbis azzal a jelentéssel, amelyet a szövegben hordoztak egykor. Emellett számolni kell a másolói hibákkal is: ezek oly mértékű szövegromlást eredményezhettek, hogy némelykor igen nehéz, szinte lehetetlen rekonstruálni az eredeti mondanivalót. Mindezekben túlmenően sajnos előfordulhat a szövegek általunk, vagyis a kutatók által történő félreértelmezése, ezért fontos a meglévő szakirodalom alapos vizsgálata és felülbírálása.³¹ E nehézséggel a szemelvények fordításakor magam is szembesültem. Mivel a kiválasztott forrásrészlet szövegvilágának minél hívebb visszaadására törekedtem, kénytelen voltam lemondani a fordítás magyaros gördülékenységéről. A *furūsiyya* irodalmat, ezen belül is az íjászattal foglalkozó értekezéseket érdemes tehát nagy körültekintéssel és forráskritikával kezelni, mert anélkül téves következtetésekre juthatunk. Napjainkban egyre több a kísérlet a különböző, e kútfők által leírt íjászkolák lövésmódjainak rekonstruálására. Itt szintén óvatosságra hívnám fel a figyelmet a fentebb említettek miatt, valamint azt sem árt szem előtt tartani, hogy ezek az íjászkolák sajnos kihaltak: nincs olyan mester, aki a gyakorlatban ellenőrizhetné a rekonstruáltnak vélt technika helyességét. Úgy látom, e művek egyfajta kultúr- és hadtörténelmi érdekességként szolgálnak, s minthogy

²⁹ British Library, MSS Or. 9454, 9265/2, fols. 55r–96r és 3134.; Bayezit Public Library, MSS Veliyüddin Efendi 3175, 3177.; Nurosmaniyye Mosque Library, MS 4098.; Topkapi Sarayı, MS Revan Köskü 1933/2.; Bodleian Library MS 396.; Cairo, al-Azhar Library, MS 6 abazah 7275.; Staatsbibliothek zu Berlin, MS Ahlwardt 5539. Lásd: *al-Sarraf* 2004. 164. o.

³⁰ A Tajbuga al-Asrafí nevéhez fűződő XIV. századi mameluk kézikönyv is jó példa erre. A munka hozzáférhető magyarul is, az eredetiből fordította Sudár Balázs. Lásd: *Sudár* 2010.

³¹ A terminológiai problémákra: *al-Sarraf* 2004. 161. o.; *Tantum* 1979. 188. o. Iráni eredetű szavak fordítására lásd például: *Latham* 1970. 100–103. o.; *Boudot-Lamotte* 1978. 797–798. o.

a harcmódorokat jól ismerő, képzett és gyakorlott harcosok írták, s olykor ellenőrizték ezeket, mindenképpen figyelmet érdemelnek, hiszen – a megismerés előbb sorolt bukta-tóinak dacára – hadtörténeti forrásértékük vitathatatlan. Ennek jegyében nyújtom át az Olvasónak a kiválasztott részletek magyaráztát.

FORRÁSKÖZLÉS

Abū Muḥammad ‘Abd al-Raḥmān Aḥmad al-Ṭabarī:
Kitāb al-wādiḥ fī al-Ramī (részletek)

Fejezet az íjászat indítóokairól

Tudd meg, hogy az íjász nem lehet íjász, csak akkor, ha ismeri az íjászat összes alapját, módját és indítóokát (*asbābihi*), [meg tudja megkülönböztetni] a helyest a helytelentől, illetve azt, ami elrontja a helyest és kijavítja a helytelent; és ismeri a mesterei közötti [vélemény]különbséget [is] ezzel kapcsolatban; és azt is tudnia kell, hogy mik az íjászat eszközei. Ezek [a következők]: az íjak, az idegek és a nyilak. Az íjásznak ismernie kell azokat a hibákat, amelyek ezekben előfordulhatnak, és azt is ismernie kell, hogy ezeket, illetve az íj hibáit hogyan szüntesse meg. Mert bizony tudd meg, hogy a „mester” és az „íjász” nevet az összes alap legmélyebb [ismerete] adja. Ezeknek az alapoknak sok kategóriája van, amelyeket ha részletesen vizsgálnánk, bizony hosszúra nyúlna vele a könyv. Mi azonban lerövidítettük ezeket, hogy ez [a könyv] a tanuló számára könnyen érthető legyen. [Ezen okból] fejezetekre bontottam e könyvet, amelyekben a helyest a helytelentől [elválasztva] magyarázom – Allah segítségével sikerülni fog. Tudd meg, hogy az íjászat két alapvető szándékknak az együttese (*waḍ‘ li-‘illatayn*), ez pedig az ellenségtől való védekezés és a vadászat.³² Ehhez a két alaphoz nem lehet másképpen eljutni, csak két jellemző vonás megismerésének a segítségével, amelyek pedig a mindennemű hib[ák] és sebesülés[ek]. A hibához és az összes [többi elkerüléséhez] két dolog szükségeltetik: a megelőzés és a védelem. Ezeket a pontosság és a szív szilárdsága fejlesztik.

Az éleslátás fejezete

Az első, aminek az ismerete kötelező a mester számára, az éleslátás. [Az éleslátás] pedig nem más], mint a testeknek és az azok különbözőségének alapos ismeretében való jártasság, illetve annak [a felismerése], hogy [a testek] hogyan épülnek fel részleteikben, és hogy egyikük hogyan magasodik a másikuk fölé a hosszúságot és a szélességet, a finomságot és a durvaságot, a merevséget és a rugalmasságot, az erősséget és a gyengeséget tekintve; valamint annak [ismerete], hogy mi [lelhető fel] minden ember természetében az eszességből és a butaságból, az elfogadásból és az elutasításból. A tanításnak [mindig] a [tanítvány] testéhez illőnek [kell lennie], és annak megfelelően kell történnie, ami [a tanítványnak] a természetes adottsága azokból a tulajdonságokból, amelyeket fentebb említettünk. Követelmény a tapasztalt mester részéről az, hogy minden társat (*ṣāḥib*) a fizikai karakterének és természetének megfelelően [olyan mértékben] terheljen a tanítás alatt, amelyre annak teste és szíve képes. És ne vigye el őt [ti. a tanítványt] az erősség helyzeteiből a puhaság [helyzetei] felé, és a puhaság helyzeteiből az erősség felé, a teljesség helyzeteiből a csökkenés felé, és a csökkenés helyzeteiből a teljesség irányába, hanem a tanítás a tanuló testének [a képességei-

³² A harcosokat és az uralkodókat gyakran a vadászattal készítették fel a harcra – ez az ókortól kezdve jellemző volt, és a mamlúk korban is a szultánok kedvelt időtöltése volt a vadászat, ahol harci virtusukat is megmutatták. Bővebben lásd: *May* 2006. 622. o. A vadászat itt átvitt értelemben a támogatást is jelentheti.

nek] megfelelően történjen. Mert [bizony] van olyan az emberek között, aki fizikai adottságainak megfelelően a markolat négyszögformában tartásával (*al-kaḅḁa al-murabba'*) és a két szemével együtt [az íjon kívülről történő]³³ célzással és elfordult testtel [lő] jól, és van olyan is, aki [szintén] fizikai adottságának megfelelően a fogás elfordításával és egy szemmel kifelé célozva az egyenes és elfordult test közötti [pozícióval lő] jól. [Ugyanakkor] olyan is van, aki a fizikai adottságának megfelelően csak az íjon belülről [tud] célozni, a teste elfordul, és a szükséges feszítéssel (*al-madd bi'l-luzūm*) [lő] jól. [Továbbá] olyan is van, akinek fizikai adottsága olyan, hogy [az íjon] belülről és kívülről [is tud célozni] és a markolatot négyszögben [tartja], egyenes tartással. Mindezt a fizikai adottság fejezetében magyarázzuk, ha Allah is úgy akarja.

A fizikai adottságok fejezete

Ha a férfi magas vagy közepes testű, telt nyakú, hajlékony testű, a két kinyújtott karja közti távolság teljes,³⁴ az ujjai pedig hosszúak, akkor számára a [markolat] négyszögben való fogásának tanítása a legalkalmasabb. Ennek az az oka, hogy [az íjász] amennyire az ujjait hosszúra kinyújtja, azok ráfordulnak a fogásra, így a tenyér képes negyedben fogni. A célzás [az íjon] kívülről történik mindkét szemmel együtt. Ez pedig úgy történik, hogy az íjász annyira egyenesíti ki és fordítja el a nyakát, hogy [az] megforduljon, és az állát a bal vállon tudja hagyni. Az [alap]állás így nagymértékben elfordul, úgy, mintha [az íjász] a vállát a cél irányába tartaná; a húzás pedig a szükséges mértékben történik a jobb váll tetejéhez. Ez az oka annak, hogy a hosszú karú és széles mellű [íjász] számára a széles íjak és a hosszú vesszők a legalkalmasabbak [az íjászathoz]. Így nem kell [az alapállásból] elmozdulnia, mivel valahányszor kihúzza [az íjat], a testétől addig a pontig (*nihāya*) feszíti azt, ameddig szeretné.³⁵ Ha pedig az [íjász a céltől] elfordulva áll, akkor nincs kényszer [a feszítésben], de ha egyenesen alapállásban áll, akkor korlátozva lesz [a feszítésben] és arra kényyszerül, amire a teste nem képes.

Ha a férfi közepes testfelépítésű, vagy kicsi a többi mértéket tekintve, amelyeket korábban említettünk, és közepes hajlású a nyaka; akkor az elfordított fogásnak, [az íjon] belülről és kívülről történő célzásnak vagy pedig az egy szemmel, mégpedig a ballal az íjon kívülről való célzásnak a tanítása a legalkalmasabb a számára. Jobb szeme legyen a markolat közepén, alapállása pedig az elfordult és az irányban történő alapállás³⁶ között.

Ha a férfi zömök testű és kezű, széles mellű, nagyon rövid nyakú és merev nyakszirtű, akkor az elfordított fogás, a belülről történő célzás és a váll tetejéhez való húzás a legalkalmasabb a számára. Ugyanígy a magas [férfiaknak] is [ez alkalmas].

Ha [az íjász] hátában ferde van, akkor [az íjon] belülről történő célzás a legalkalmasabb a testfelépítése számára. A belülről történő célzás mindenféle testfelépítésű [harcos]társ (*šāḥib*) számára alkalmas; a kívülről való célzás azonban nem helyes, kivéve a kiemelkedő testfelépítésűek számára. Ha a férfi alacsony testű és rövid kezű, tömzsi ujjú, széles mellű, rövid nyakú, akkor a belülről és kívülről történő célzás, a négyszögben való fogás, az egyenes alapállás és a mellhez való feszítés a legalkalmasabb a számára. Ha pedig [az íjász] tömzsi nyakú, alacsony testű, széles mellű, rövid kezű és ujjú, akkor a két szemmel [az íjon] kívülről történő célzás, [a markolat] négyszögben való fogása, az egyenes alapállás és a fülcimpához, vagy annak közelébe való feszítés [a legalkalmasabb számára].

³³ A Saracen Archery c. munkában a szerzők ezt úgy értelmezik, hogy az íjász akkor céloz „az íjon belül”, ha az íjat tartó keze bal oldalról céloz (jobb kezes íjász esetében), „az íjon kívülről” pedig oly módon, hogy az íjat tartó keze kissé jobb oldalt van, vagyis a másik oldalról, jobbról keresi tekintetével a célt. Lásd: *Latham – Paterson* 1970. 59–63. o.

³⁴ *bā'hu tāmmān*. Egy öl kb. 182,9 cm. Itt nyilván arra utal a szerző, hogy az íjász hosszú karú.

³⁵ Itt azt a pontot jelöli a *nihāya*, ameddig az íjász az íjat feszíti. Lentebb egy külön fejezet szól a különböző „húzáspontokról”.

³⁶ Itt valószínűleg a célnak megfelelően „irányban” történő alapállásról lehet szó.

Ez a fejezet [arról szól], hogy minden [harcos]társnak [különböző] testfelépítése van.

Ha [az íjász] fogása széles és ujjai zömökek, akkor a négyszögben való fogás a legalkalmasabb számára; ha pedig a nyaka teljes hajlású, akkor a kívülről mindkét szemmel történő célzás [helyes].

Ha széles mellű, teljes ölnyi a karjai közti távolság, akkor a váll tetejéhez való, [a lövéshez] szükséges húzáshossz (*al-madd bi'l-luzūm*) a megfelelő neki. Ha közepes testfelépítésű, akkor az elfordított fogás és a belülről és kívülről, valamint a belülről történő célzás és a fülhöz való feszítés a legjobb számára. Ha [az íjász] szűkmarkú és rövid ujjai [vannak], akkor az elfordított fogás; ha nagyon rövid nyakú, akkor a belülről való célzás; ha pedig szűk mellű, rövid [al]karú, akkor pedig a fülcimpához való feszítés a legalkalmasabb számára.

Erről a háromféle testfelépítésről szólt ez a fejezet.

Fejezet arról, hogy mi módon kell megfogni az íjat

Tudd meg, hogy az első [dolog], amellyel az íj fogásának tanítása kezdődik [az], hogy egyenletesen és elegánsan [kell történnie], és a fogás [különböző] módjainak és irányelveinek gyakorlata és ismerete benne [kell] legyen [a tanításban]. A mesternek az a kötelessége, ha egy embert el akar kezdeni az íjászatra tanítani, hogy két könnyű³⁷ (*layyin*) íjjal gyakoroltasson, amelyek nagyon rugalmasak (*mufriṭuhu al-layyin*). Az egyiket fogja a saját kezébe, a másikat pedig adja annak a kezébe, akit tanít, majd mutassa meg, hogy [a tanítvány] miként fogja meg az íjat mozgékonyasága és ügyessége szerint. És tegyen ugyanígy az íjászat többi részénél is. Ha a tanítvány helyesen használta azt a gyakorlatot, amit a mesterétől látott, [akkor] tökéletesítse azt gyakorlatban és elméletben is. Láttam olyan embert is, aki a tanítást szóban adta át gyakorlat nélkül, és a tanítvány hallotta azt, de nem értette meg a gyakorlat lényegét, [mert] mestere hibázott és tévesen [tanított]. A mesterek megegyeztek abban, hogy ha a férfi azt mondja a tanítványának: „Csináld úgy, ahogyan én csinálom!”, akkor már túlzásba esett a tanításban, azonban a tanítvány elfogadhatja a tanítását [ha akarja]. A mesterek között vannak olyanok [is], akik elsődlegesen úgy vélik, hogy amikor embert íjászatra akarnak tanítani, kezdetben egy hosszú pálcát (*khashba*) kell adni [neki], amelynek 4 arasznyi³⁸ a hossza és a közepén egy kör alakú markolathoz hasonló [fogás található], a szélein fonállal [bandázs] erősítve. Ezt követően megmutatják neki, hogyan kell megfogni a fát. [A tanítvány] ezzel hosszú ideig küszködik, mielőtt [megfogná] a *rakmān*³⁹ íjat. [Ezt] hosszú ideig [tanítják], amíg meg nem ismerik a természetét. Ezt hasadt pálcának nevezik. Ha a tanítvány már rutinszerűen végzi ezt a gyakorlatot és az alapjait, akkor megtanulta az íj fogását. Ez az [a tanítási mód], amely sokáig tart, és erre annak van szüksége, akinek nincs tehetsége.

Az íjnak ötféle fogása létezik. Az első ezek közül az íj átfordított fogása (*taḡlib*).⁴⁰ a második a méretek ismeretének megfelelő fogás, a harmadik a földről felajzott íj fogása, a negyedik a kézbe adott felajzott íj fogása és az ötödik az ideg fogása. Ezen módszerek közül minden egyes módszer a fogással kezdődik, melynek lényege a könnyedség és az ügyesség. Ami az elsőt, vagyis az íj átfordított fogását illeti, annak kétféle módja van. Az első, hogy ha egy [felajzott] íjat adnak Neked, akkor át kell fordítanod. Ha nincsen felajzva, akkor nyújtsd ki a jobb karodat, és fogd meg az alsó kar tövét (*aṣl al-siyāh*) az íjkarnak⁴¹ (*bayt*) belsejéből és tedd hozzá a bal [kezedet], erősen tartva az [íj] nyakát. Ezután nézd meg alaposan [az íjat] a felső íjkar nyakának a tetjétől a markolat szélén át az alsó íjnyak töve felé. Gondosan vizsgálj meg kívül és belül is az íj hátát és hasát, és akkor az átfordítás könnyedén [fog történni]. Ha pedig látsz valami nehézséget vagy jelet az egyik helyen ezek közül, tisztázd le azt, majd fogd meg úgy a felső kar tövét, ahogyan az alsóval is tetted, és

³⁷ Latham – Paterson 1970. 185. o. Az az íj, amelyet nagyon könnyű kihúzni. A *layyin* jelentése még: hajlékony, rugalmas.

³⁸ *ashbār* – arasz, 1 coll (a kinyújtott hüvelykujj és a kisujj közti távolság).

³⁹ Valószínűleg perzsa eredetű szó, számunkra nem azonosítható speciális íjfajtát jelöl.

⁴⁰ Nem tisztázza a szerző, hogy mit ért „átfordított” fogás alatt.

⁴¹ Latham – Paterson 1970. 180. o. A *bayt* a markolat és az íjkar közti rész.

vizsgáld meg úgy, ahogyan ezt tetted az első alkalommal is, egészen addig, amíg megfelelő nem lesz számodra az íj.

Ha felajzott íjat adnak a kezedbe, akkor fogj rá a felső kar nyakára négy ujjaddal és vezesd vissza a hüvelykujjat az idegre, majd zárd be az ideget [ti. az ujjaiddal] addig, amíg megérezed [az íj] nyakának a keménységét. Ezután fogj rá az alsó kar nyakára a bal kezeddél, és tartsd erősen, de könnyedén, majd a jobb kezedet tedd vissza a balhoz, és tartsd erősen az íjkar tövét mindkét kezeddél. Ha csak a jobb kezeddél akarod [tartani], és visszavezeted a tekinteted az [íj] hosszában az ideggel [együtt], amikor pedig látod [a hibát], erősítsd meg [a fogást]. Így az ideg átszeli az [íj] közepét, ekkor érintsd meg a kezeddél mindkét részt, ami az íjkar és a markolat között van, majd vizsgálj meg az íj két nyakának (*kard*)⁴² arányát. Mert bizony miután felajzzák az íjat, világossá válik az, hogy mi található meg benne a finomságból és a darabosságból. Szerencsétlen [az íj] akkor, ha bőség van benne [valamiből]. Ha pedig világossá válik ez [ti. hogy valamiből főleg van az íjban], akkor vezesd vissza [az íjat] úgy, ahogyan a második módszer szerint fogtad a méretek ismeretének [megfelelő fogásnál]. Ha azok közül való vagy, aki ismeri íjának mértékeit a *Tāhir* iskolája⁴³ szerinti fogással, akkor fogd meg az íjat úgy, ahogyan azt meg kell fogni az íjászathoz. A markolat belseje mutasson feléd, majd állítsd fel az íjat egyenesen, és az alsó íjkarral üss a földre egy közepes ütéssel. Amikor megremegett [az íj], akkor megismerted az íjnak a mértékeit az erősséget és a puhaságot tekintve. Ha nem hagy fel [az íj] a földön a remegéssel, akkor megsérül, mert az íj, ha erősen megremeget a földön, akkor megsérül és tönkremegy, különösen akkor, ha már régóta használatban van. Egy törzs említette, hogy Zāhir felajzotta az íjat, majd kiegyenesítette és megrázta.

A harmadik módszer az idegek fogása. Ha a két kezéd közé dobnak egy íjat, és annak a belső része veled szemben van, akkor fordítsd el azt, majd a külső részét fordítsd a saját irányodba – akkor az [íj] a föld felé [fog nézni], és ha jónak tűnik, fogd meg az íjat és ajzd fel.

A negyedik fogás az íjnak a földről való fogása a húzáshoz felajzva (*muwattara li'l-madd*). Ha feléd dobnak egy felajzott íjat és az ideg veled szemben van, akkor a kezedet vezesd el az ideg alatt és úgy fogd meg az íjat, majd fordítsd könnyedén a kezeddél. Ezután húzd ki, miután alaposan szemügyre vetted [a mértékeit] és megismerted az íj erősségét és a közte lévő arányokat. Ha pedig feléd dobnak egy íjat, és a külső része feléd [néz], akkor fordítsd el az íjat és tedd az ideget magad elé. A fogást pedig végezd úgy, ahogyan azt már leírtam neked.

Az ötödik a húzáshoz felajzott íj [fogása]. Ha felajzott íjat adnak a kezeddél, akkor fogd meg azt négy ujjaddal a felső kar tövével, és csavard a hüvelykujjat az idegre, majd zárd össze azt azért, hogy megvédjed az íjnyak kidörzsölésétől oly módon, ahogy először leírtam neked. Aztán fogd meg a markolatot a jobb kezeddél egyenesen és könnyedén, majd vedd szemügyre alaposan a markolat és az íjkar közti részt (*bayt*) és a markolatot. Ha megismerted a [fogás] helyességét és az [íj] arányait, akkor húzd ki [az íjat] erősen azért, hogy megismerd: mértékeidnek megfelelő-e vagy nem. Ha az [íj] mértékeidnek megfelelő, akkor feszítsd ki azt, de ha nem, akkor ne harcolj vele semmilyen körülmények között, mert az bűn [lenne].

Fejezet az íj felajzásának [módjairól]

A korábbi és a későbbi [szerzők] is többféleképpen vélekednek az íj felajzását illetően. Van köztük olyan, aki úgy véli, hogy az íj felajzásának harminc féle módja létezik. Van olyan, aki szerint hatvan módozat van, de van [olyan is] köztük, aki azt mondja, hogy százhusz [mód létezik]. Ő pedig egyedül *Abū Dja'far Muḥammad b. al-Ḥusayn al-Harawī*.⁴⁴ Említik, hogy van neki

⁴² Ibn Manzūr, *Lisān*. XII. 26. o.

⁴³ A híres íjászkolák alapítóikról kapták a nevüket. Itt a szerző valószínűleg Tāhir al-Balkhīra utal, aki Horaszánból származott, kitűnő íjász volt, és minden későbbi szerző az íjászat nagy mesterei közt emlegeti. A kéziratban néhol Zāhírnak írja – ez elírás lehet. Az íjászat mestereiről lásd még: *Latham – Paterson* 1970. 37–40. o.; *Sudár* 2010. 339–343. o.

⁴⁴ al-Harawī is egyike a nagyobb íjászkolák alapítójainak. Bővebben lásd mint fentebb.

ezzel kapcsolatban egy külön könyve, ami hosszú és messzire nyúlik, és hogy bizony megtalálható benne a [felajzás] kategóriáinak osztályozása is. Mi az alábbiakat választottuk ki és azt a tíz módszert ismertetjük, amely hasznunkra válik, és amelyeket nem lehetséges, hogy ne ismerjen az íjász. A tíz módszer közül kétféle létezik, ami a háború (*harb*) és a bőrpajzs (*daraka*)⁴⁵ alatt értendő, ez a tanítás első [része]. A pajzzsal való küzdelemnél is kétféle változat van: állva és ülve. A lóhátról való felajzásnak három módozata [van], a mértéken felüli nehéz íj⁴⁶ (*al-ḵaws al-ṣalba*) felajzása, amely mértéken felüli, a vízben történő felajzás, és az egy kézzel való felajzás. Tudd meg, hogy az íj felajzásának és a helyességének hat jellemző tulajdonsága van, amit ismernie kell annak, aki be akar kapcsolódni a mesterek és az íjások témáinak [megvitatásába]. Aki pedig csak egyetlen ilyen jellegzetességtől is eltekint e jellemzők közül, az a felajzás tudásának egészétől tekint el. Ezek a jellemzők a következők: a bal lábnak kissé behajlítva előrébbvaló helyezése, a felső íjkarnak⁴⁷ (*dustār*) a jobb térd magasságába való helyezése, az [íjnak] a singsonttal történő nyomása, az idegnek a hüvelykujjal és a mutatóujjal való vezetése, a két könyék kiegyenesítése és a fejnek a felajzásnál történő elfordítása. Ha fel akarsz ajzani egy íjat és meztláb vagy, akkor fogd meg a markolatot a bal kezeddél, és helyezd az [íj] alsó karját a bal lábad ujjai alá. Ha [pedig] cipőben vagy, akkor tedd a talpmélyedésed közepébe, majd helyezd a felső íjkar legfelső szélét a jobb térded magasságába és fogd meg az végét a kisujjaddal, majd nehezedj rá az [íj]nyakra a singsontoddal és vezesd ki az ideget az ujjaddal addig, amíg az húrakasztóba (*fard*) nem esik. Tartsd így az [íjat] egyik kezeddél, majd hajlítsd meg mindkét kezedet, a fejed pedig legyen az íjkar tetejétől elfordítva. Ha megmarad az ideg, akkor tapasztalhatod, hogy az íj stabilá vált. Ezután könnyedén fordítsd el a markolatot és nézd meg az íjnak mindkét, a markolat és az íjkar közötti részét azért, hogy megtudd, helyesen [van e felajzva az íj].

A felajzás második [módja] álló [helyzetből történik], amikor is az alsó íjkart a jobb combodra helyezed, majd felajzod [az íjat], és úgy teszel [a továbbiakban], ahogyan azt először leírtam neked.

A harmadik [módozat] a pajzs alól, ülve történő felajzás. Ez pedig [az, mikor] az íjnak azt a két részét, amely az íjkar és a markolat között van, a két térdedre teszed és megfogod a két íjkarnak a tövét a két markoddal, majd nyomást gyakorolsz az íjra és felajzod azt. Ily módon rejtve maradsz az ellenséged elől.

A negyedik [mód], hogy az íj alsó karját a bal térded alá helyezed, a bal [kezedet] előre hozod a melledhez, a jobb kezeddél ránehezedsz, és [így] ajzod fel – [ekkor is] rejtve vagy az ellenség [szeme] elől az íjaddal együtt.

Az ötödik [mód] a lovon történő felajzás, ami [úgy történik], hogy az alsó íjkart a jobb lábad külső részéhez teszed, és az íj a combod külső szélénél [van]. Az íj markolatát a jobb oldaladhoz vezeted, összefonod a két kezedet és felajzod [az íjat].

A hatodik [mód], hogy a kart a jobb combodra helyezed, egymásba rakod a kezeidet és felajzod az íjadat.

A hetedik [mód], amikor az íjkart a hátasállatod [lovad] nyaka alá teszed és felajzod [az íjat].

A nyolcadik [mód] az erős íjnak (*al-ḵaws al-ṣalba*) a felajzása. Ez úgy történik, hogy az alsó íjkart megfogod a bal kezeddél, a jobb [kezeddél] pedig megfogod a felső íjkar és markolat közötti résznek a közepét, a lábadat az idegre teszed (*tadkhul ridjilak fi'l-watr*), ránehezedsz a jobb lábad belső részével és kihúzod az íjat, akkor bizony felajzod azt.

A kilencedik a vízben [történő] felajzás. Ez az a mód, amikor a fejedet az ideg és az íj közé rakod be, a markolatot [pedig] a nyakszirtekre helyezed és az ideg a szemöldököd felé néz. Az íj felső karja a jobboldal felé, míg alsó karja a bal kezéd felé [néz]. A jobb [kezeddél] megfogod az ideg felső részét az íjhurokja mögött, és a húrt addig emeled, amíg fel nem ajzod az íjat, és az íjat így nem éri a víz.

⁴⁵ Itt a bőrpajzs (*daraka*) átvitt értelemben védekezést is jelenthet, a háború (*harb*) pedig támadást.

⁴⁶ *ṣalīb* – nehéz íj (a *layyin*, vagyis a könnyű íjnak az ellentéte). Latham – Paterson 1970. 180. o. A szó jelentése még: kereszt.

⁴⁷ *Dustār*: az íjkarnak a mozgó része. Lásd: Latham – Paterson 1970. 181. o.

A felajzás tizedik [módja] egy kézzel történik. Ez pedig az, hogy a lábadat és a jobb combodat az ideg és az íj közé teszed, majd az alsó íjkart a lábadd alá helyezed, a felső íjkarnak a belső részét pedig a combodra és a jobb [kezedd] felajzod. Ez az a tíz módszer, amelynek ismerete feltétlenül szükséges.

Az íj leajzásának fejezete

Tudd meg, hogy az íj leajzásának hat jellemzője van. [Ezek közül] az első az az, hogy az íj alsó karját a bal combodra helyezed és a felső kar szélét megfogod a jobb kezeden három ujjával a bevágás alól (*farḍ*). [Ezután] a bal kezeden erősen a markolathoz nyomod lefelé, a jobb kezeden pedig szintén erősen a felső íjkarral felemeled. Ha leajzod az íjat és az ideg előremozdul, fogd meg a hurok tövét a hüvelykujjal, majd ajzd le az ideg legfelsőbb [részét] a mutatóujjal, ereszd le a hurkot finoman az [íj]karnak a külső részére addig, amíg stabil nem lesz az íj.

Az íjászat határainak (hudūd) a fejezete

Tudd meg, hogy az íjászatnak öt határa van, ezek közül négy az oszlopa, az alapja és a pillére. Az íjászat és a gyakorlása nem történhet másképp helyesen, mint [ezeket] egyensúlyban és arányosan [használva], egyiket a másikhoz fűzve. Az ötödik az íj felajzása és minden, ami ehhez kapcsolódik. Ezeket nem lehet gyakorolni mással, csak magával [az íjászattal] és nem lehet másképpen helyes, csak az [alapok] alapos előkészítésével. Ezek közül az első az íj egyenes fogása, a helyes célzás, a vessző gyors ráhelyezése az idegre; a hatvanhárom oldás⁴⁸ erőssége és a sorozatosan történő kitűnő oldás. Az ötödik pedig az alapok jó előkészítése és az összes alap helyességének kitűnő ismerete, valamint a szív. Valójában a szívvel nem utalunk másra, mint [arra a dologra] ami azonos jelentésű az értelemmel és amelynek a princípiumai a szívben, akkcidenciái pedig az agyban találhatóak. Ezek közül valók a célzás szubsztanciái és azok helyessége is. A célzás (*naẓar*) összefügg a fogással (*kaḇḍa*), a célzás (*i'timād*) kapcsolatban van a céltáblára való célzással (*naẓar*), a nyílnak az idegre helyezésétől; az idegnek a fogása (*akḍ*) összefügg az íj fogásával (*kaḇḍa*), az oldás összefügg a nyílnak az idegre helyezésétől. Sorra fogjuk venni mindegyiket: a szabályos és a helytelen alapokat is ezen jellemzők közül, és azt is, ami elrontja a szabályosat és kijavítja a hibásat.

Fejezet arról, hogy hogyan [kell] megfogni a markolatot az íjászathoz

Tudd meg, hogy az íj íjászathoz való fogásának három módja létezik. Ami Zāhir b. 'Abd Allāh al-Balkhī iskoláját illeti, [arról] néhány íjász azt meséli: úgy mondják, hogy Zāhir az íjat jobb [kezével] fogta meg, és a markolatot egyenesen a bal keze ujjainak a tövéhez helyezte, majd egész kezével ráfogott. Ez jó megfigyelés és a legtöbb íjász emellett foglal állást. Ami Abū Hāshim al-Bāwardī iskoláját illeti, ő az íj markolatát a gyűrűsujjal, a kisujjal és a középső ujjal fogta meg. A kisujj erősebb a gyűrűsujjnál, a gyűrűsujj erősebb a középső ujjnál, a középső ujj erősebb a mutatóujjnál, a hüvelykujjnak pedig nincsen ereje. [Al-Bāwardī] azt mondta, hogy a hüvelykujjnak olyannak kell lennie, mint a holtak, aminek nincsen ereje, és az valójában nem való másra, mint a nyíl kivezetésére. Azzal érvelt [emellett] hogy a gyűrűsujj, a kisujj és a középső ujj a kéz gyökere; a mutatóujj és a hüvelykujj [pedig olyan], mint két gally a kéz ágacskáik közül. Nem lehet másként helyes a fogás, csak ily módon. A harmadik irányzat Abū Dja'far al-Harawī iskolája. Ő [pedig] azt állítja, hogy úgy helyes [a fogás], hogy a markolatot a kisujjal és a mutatóujjal kell megfogni, majd ezután az egész marokkal ráfogni.

⁴⁸ Közelebbről ma már nem határozható oldásmód.

Fejezet az íj fogásáról

Az íjások a fogást tekintve három csoportba tartoznak. Ami Zāhīrt és társait illeti, ők a négy-szögben való fogást támogatják, és [Zāhīrt] eszerint tanította a tanítványait, és soha nem lőtt elfordított fogással. Ez [azonban] a tanítványnak nem hasznos. Ami Abū Hāshim iskoláját illeti, ő a fogás elfordítása mellett [foglalt állást]. Ő, amikor megfogta az íjat, úgy tette, ahogyan azt korábban említettük a markolat megfogásánál, vagyis kiegyenesítette a mutatóujját és a hüvelykujjat a középső ujjára rányújtotta, a mutatóujját pedig úgy, mint egy gyűrűt, a hüvelykujj fölé helyezte, mintha az íjat négy ujjal fogná meg: a kisujjal, a gyűrűsujjal, a középső ujjal és a hüvelykujjal, a mutatóujját pedig a hüvelykujj fölött bezárja úgy, mint a hatvanast. Úgy vélik, hogy Khoszrau leszármazottai⁴⁹ ily módon fogták meg [az íjat], és úgy vélik, hogy az íjászat az íj közepéről [történik]. Ha pedig a férfi öt ujjával fogja meg [az íjat], akkor a nyílvevő az [íj] közepéig emelkedik fel, és így a nyílvevő az íj középső részéről távozik. Ami pedig al-Zarādi iskoláját illeti, ő középen fogott, nem a Zāhīr [féle iskola] négy-szögben való tartása, és nem az Abū Hāshim [féle iskola] elfordított [fogása] szerint, és [vannak akik] ezt támogatják.

Az [íjon] belüli célzás fejezete

Tudd meg, hogy a belülről történő célzásnak kétféle módja van. Ezek közül az egyik a Bahrām⁵⁰ féle célzás, ami pedig három kategóriára osztható. Ez az iskolák közül a legteljesebb a nyílvevők [tárgyának] tekintetében, a legprecízebb az íjászatban, és a legharmonikusabb az íjászatnál gyakorolt testtartások beosztását illetően. Korábban a perzsák egy csoportja azt említette Bahrām Džūrīn Yazdadjird ibn Shābūrdī Al-Aknāfról hogy ő bizony az összes iskola szerint lőtt. Nem található [olyan] iskola, amely helyesebb, teljesebb, és finomabb lenne az íjászat tekintetében, mint az övé. [Azonban ez az iskola] ellentmondásban volt Khoszrau őseinek [az iskoláit tekintve] Ardashīr és követőinek idejétől kezdve.⁵¹ [Bahrām] olyan magas fokozatot ért el ebben [ti. az íjászatban], amelyet senki sem szerzett a királyokhoz hasonló [emberek] közül sem, olyannyira, hogy ő a mesemondó férfiak [történeteiben] sok helyen úgy tűnik fel az íjszarvával [íjával], hogy ráló a tanbak szélére azt megdörzsölve úgy, hogy közben az [állat] a kezei közé kerül. Erről [a lövésmódról] neveztek el a tanbakot *tanbūknak*.⁵²

Bahrām Džūr iskolájában az volt [a jellemző], hogy amikor lőtt, három ujjal fogta meg az íjat: a gyűrűsujjal, a kisujjal és a középső ujjal, majd ezekre kinyújtotta a hüvelykujjat és a mutatóujjat a hüvelykujjhoz tette hozzá a 60-as fogásnak megfelelően, majd az idegre helyezte a nyílvevőt. Ha pedig az idegre fogott, akkor állát a mellére helyezte olyannyira, hogy annak a mellkashoz hozzá kellett tapadnia, majd ezután arra a jelre nézett, amely a mutató és a hüvelykujj között [volt]. Ezután a bal pupilláját visszafordította a bal szemének a széléhez és így a két fény egy fénné vált a nyílhegytől kezdve a célíg, és nem tűnt el onnét. Majd a jobb szemöldökéhez húzott, a fogást a jobb váll tetején rögzítette, és [a célzást] így vezette addig, amíg a többi testrésznek is megszűnt a mozgása; a szíve találkozott a célzással és a [markolat] fogásával; a nyílhegy pedig az íj közepén, a nyílvevőt kivezető részén⁵³ (*dīmak*) stabilná vált. Köztudott, hogy ez így minden bizonyval helyénvaló.

⁴⁹ *al-Akāsira*.

⁵⁰ V. Bahrām Szászánida uralkodó (421–438).

⁵¹ Az említett Szászánida uralkodók: I. Ardasr (224–242) a Szászánida Birodalom megalapítója, valamint II. Khoszrau (590–628).

⁵² V. Bahrām Szászánida uralkodóról sok legenda maradt fenn, amelyben kora kiváló íjászként ábrázolják. Ez a történet ebben a szövegben hiányos és nehezen értelmezhető, de valószínűleg arra utal, amikor Bahrām Ázadeh társaságában vadászott egy vadzamásra és a lány kérésére az alábbi módon terítette le az állatot: az első lövésnél a fülét érintette a nyílvevő, ekkor az állat oldalra dőlt és a lábát felemelte hogy megdörzsölhesse a fülét – így a második kilőtt vessző egyszerre fúrta át a lábát, vállát és a fejét. Véleményem szerint a tanbak itt erre a lövésmódra utal, és talán a fül szélét jelenti itt, de más elképzelés is lehetséges a szöveg erős töredezettsége miatt. Firdauszī Királyok könyvéből a vonatkozó rész angol nyelvű fordítását lásd: *Modī* 1905. 70. o.

⁵³ *Latham – Paterson* 1970. 181. o.

Majd a a singsontját a vállától kicsit a szélre tolta, és oldott, a jobb tenyere az ég felé nézett, bal kezét pedig nem mozgatta. Ez az ő lövésének módja.

A Bahrām féle második módszer az, hogy minden gyakorlatot változtatás nélkül ugyanúgy végez, és amikor feszít és a nyílhegy az íjnak ahhoz a részéhez ér, ahol kifut a nyílvevő – ekkor visszavezeti a célzást a nyílhegyhez, és amikor azt már stabilan látja benne, visszatéríti a tekintetét a célra. Amikor a tekintete a nyílhegy csúcsától a célig ér, és mindez sugárrá válik, akkor a jobb kézzel old anélkül, hogy kivezetné vagy mozgatná is azt – kivéve hogy könnyedén megérinti vállá alsó részét. Ebben követték őt al-Tanābik és al-Raḡḡa népei és al-L.m.dj íjászai is. Ezek az iskolák teljesebbek az elsónél mellett, hogy az al-l.m.djok [tehnikájában] a hiba és a siker [is benne] van. Al-L.m.dj [íjászai] már támadtak és győztek le [más] népet korábban.

A Bahrām-féle harmadik módszer az, hogy a bajusza és a szakálla felé húz kissé a bal melle felé hajolva és javítja a célzását oly módon, ahogyan azt kezdetben említettük, és addig feszít, amíg [az ideg] fogása a váll elülső részéhez nem ér, majd mind a két kezével old, az „inogás” (*khātratuḥu*)⁵⁴ pedig bal kezével történik a jobb kezét követve egyenes vonalban; olyannyira, hogy ha kifeszítene egy fonalat az íj fogásának [irányából] az íjának a nyílvevő kivezető része felé, odáig, ahol a jobb keze az ideget fogja, akkor az egyenes lenne: [a fogás tehát] nem ereszkedik le és nem emelkedik fel, az oldás pedig a jobb [kezével] történik, [ami] az ég felé [néz]. Az „inogás” pedig a bal kezével történik a singsontja felől. Ez az iskola károsítja a legkevésbé a vesszőket, de a legrosszabb az összes [többi szempontot] tekintve az első irányzathoz képest. Az íjon belülről való célzás második módja az egy szemmel történő [célzás]. Ez az, amikor az [íjász] az állat a melléhez helyezi úgy, hogy az hozzáérjen, elfordítván a melle felé. A bal szemét az íj markolatára helyezi, a jobb tekintete pedig az íjon belülről átfogja a nyílhegy csúcsát egészen a [cél] magasságáig. A jobb szemöldökéhez feszít, a vállának a teteje felé, és ezután oly módon old, ahogyan azt már említettük. Úgy vélik, ez a [technika] a leghelyesebb és a legteljesebb a célzás szempontjából. Ez pedig azt jelenti, hogy ha a célzás egy szemmel történik, akkor a tekintet átfogja a [cél] magasságát és azt, ami [a cél] és a nyílhegy csúcsa között van. Ám ha két szemmel céloz és így tekintete külön [a cél] magasságába és más [irányba] esik, akkor nem tükröződik vissza a jobb szem fénye a bal szemben addig, amíg egy összeérő fénné nem válik; ez pedig a legrosszabb célzás. Allah minden dolgot tudója.

Az [íjon] kívülről történő célzás

Az íjások az íjon kívülről történő célzást illetően kétféle irányzathoz tartoznak. Vannak közöttük olyanok, akik úgy vélik, hogy az egy szemmel történik. Mindkét irányzatot említik Ardashīr-ről, azonban a két irányzat jelentését illetően különböznek. Van olyan, aki úgy véli, hogy Ardashīr egy szemmel célzott [oly módon], hogy a bal szemével az íjon kívülről [célzott], a jobb szeme az íjon volt, öt ujjal fogott, a fülcimpájához feszített, és [így] oldott. Néhányan azt mondták, hogy Ardashīr az íjat egyenesen magasan fogta, a két szeme az íj markolatán volt, majd feszített. Ha pedig azt akarta [elérni], hogy legjobban kihasználja [az íj erejét], akkor az íjat ugyanannyira hajlította el, amennyire a bal keze elrejtette [a célt], és egyharmad részt a bal szemével célzott a [cél] jobb oldaláról, és oldott. Néhányan pedig azt mondták, hogy Ardashīr mindkét szemével az íjon kívülről célzott, és fejét addig billentette, amíg a vállához nem ért, majd az [ideget] a fülcimpájához húzta, oldott, az íj pedig meg volt döntve. Azt mesélik Zāhīrről, hogy ő azt mondta: a két szemmel, az íjon kívülről történő célzás nem lehet másképpen helyes, csak a nyak hajlításával és az íj megdöntésével. [Zāhīr] iskolája az íjon kívülről történő célzást [úgy gyakorolta], hogy bal [kezét] a célra emelte, majd fejét annyira fordította el, amennyi része a célnak rejtve volt [előtte], majd feszített és oldott, a célzás bal szemével történt, jobb szeme pedig az íjon volt.

⁵⁴ Latham – Paterson 1970. 185. o. Ez a kifejezés a csuklóból való lendületes lövésre utal, amely úgy történhet, hogy az íjat tartó kéz előre- és hátrazog a lövés pillanatában, így az íj kicsit előrebukik.

Az íjon belülről és kívülről való célzás fejezete

A perzsa és más [népek] mesterei is megegyeztek abban, hogy az íjon belülről és kívülről való célzás a lényegi dolog] (*al-ḥakīka*), és az íjászat mérlege és harmóniája. [Különböző] változatai vannak. [A mesterek] nem értenek egyet az íjon belülről és kívülről történő célzás módzatait illetően, amelyek pedig három részre [bonthatók]. Ami Zāhīrt illeti, ő elfordulva fogott és állt, a *bursükot*⁵⁵ a két szemöldöke közé irányította, a fejét pedig nem hajlította sem jobbra, sem balra. [Zāhīr] azzal érvelt, hogy a szem a mérleg, a [többi] testrész feladata pedig az, hogy kövesse a szemet. [Zāhīr] törökülésben ült, lövése elfordult volt, és testéből nem mozgott semmi más, csak a jobb keze, íja egyenes volt, és a két szemmel való célzás [is] egyenesen történt; így mindkét szeme egészével látott mindent. A markolat pedig így nem rejtett el semmit a szeme elől, és célzása ferde volt, és [a cél] széléről célzott. Abū al-Ḥasan azt mondta: „Nem ismerek az összes iskola közül olyat, amely helyesebb lenne, mint ez az iskola a kiegyensúlyozott felépítése miatt. [Ez] nem alkalmas, csak a tapasztaltak számára, mert [a tanításban megtalálható] a nehézség és finomság is.”

A második módszer, amikor [az íjász] a fejével egy kissé elhajol és bal kezét kicsit előre hozza, a *bursükot* a két szeme közé helyezi, [így] a célzás egyharmada a jobb szemmel, kétharmada pedig a bal szemmel történik. Azzal érvelnek emellett, hogy ez a közép[út] a célzást illetően, és az, ami legközelebb [áll] a tanulóhoz és alkalmas a sisakban való lövésre is. Így tanítja Abū Mūsā al-Sarkḥasī és Abū Hāshim is. A harmadik módszer az a Abū'l-Ḥasan al-Kānhidī [féle mód], aki azt mondta, hogy a férfinak szükséges, hogy bal vállát a cél felé helyezze és a nyakát addig fordítsa, amíg az végül a vállhoz nem ér, a *bursük* pedig a két szem közé esik. Ebben az az érv, hogy bizony az íjászat nem más, mint amire szükség van az ellenség gyengítéséhez. Amikor [az íjász] előlről szembe lő, akkor eleve pajzsként állítja magát az ellenséggel szemben. [Ezért aztán] szükséges, hogy elfordulva üljön le és a válla és térde mögé csoportosítsa [teste súlyát] és elrejtözve lőjön. És ha páncélos (*ṣāhib dǧūshan*), akkor is az elfordulás a legalkalmasabb számára, ha pedig pajzsa van, akkor is jó [így], [mert] akkor [is] érdekel az elfordulásban.

Az [ideg] megfogásának és a fogásnak (al-ʿakhdh wa'l-ʿaḳd) fejezete

Az ideg fogásának alapvetően hat [olyan] módja létezik, amelyben a mesterek egyetértenek. Ezek a következők: a hatvanhármás, a hatvankilences, a hetvenhármás, a nyolcvanas, a régi *khisrawāni* módszer – ez a huszonnégyes fogás –, és az *al-radīf* szerinti fogás.⁵⁶ Továbbá vannak olyan fogások is, amelyek alkalmasak a gyors [célra való] pillantásra (*lamḥ*), de nem felelnek meg a célzott lövésnek (*li-al-ramī ft'l-ishārāt*). Ami azt a régi fogást illeti, amelyet a régi perzsa királyok gondosan őriztek Ardashīr ibn Bābak korából, az a hatvanhármás [fogás]. Ez a [módszer eredményezi] a legerősebb feszítést, a legjobb az oldást tekintve, és emellett foglal állást az íjászok legnagyobb része. Ami a hatvankilences [fogást] illeti, van olyan nép, amely ezt a [fogást] választotta, [mert] úgy gondolták, hogy ez a legkönnyebb az oldást (*aslasa li-l-iṭlāk*) tekintve, a legerősebb a hüvelykujj erejét nézve és legrobbanékonyabb a vesszőnek. Ezen a véleményen volt Abū Dǧa'far al-Harawī [is]. A hetvenhármás [fogás] a leggyengébb a feszítést és leggyorsabb az oldást tekintve. Ami a nyolcvanhármás [fogást] illeti, az a feszítést tekintve erősebb a hetvenesnél, de hasonló ahhoz az oldásban. Ami pedig az *al-radīf* szerinti [fogást] illeti, az különösen a perzsáknál [használatos], és az alkotóelemek ebben háromféleképpen vannak meg, amit ott fogunk magyarázni, ahol a mutatóujjnak a hüvelykujjra való helyezésének [módzatait] említjük. Ez lassú az oldást tekintve; kivéve annak számára, aki már megszokta [ezt a fogást].

⁵⁵ *Barsük* vagy *bursük*. Ismeretlen jelentésű, valószínűleg török eredetű szó.

⁵⁶ Közelebbről meg nem határozott fogás. Az *al-radīf* tartalékost jelent, így fordítható esetleg „tartalékos fogásnak”, én inkább az eredeti terminust hagytam meg. A fogásra vonatkozó utalásokat lásd a szöveg további részében, rekonstrukcióját pedig: Latham – Paterson 1970. 52–53. o.

Fejezet a mutatóujj hüvelykujjra való helyezéséről

Ami Ardashīr ibn Bābak iskoláját illeti, ő bizony a *Kutub al-buhlūl*⁵⁷ című írásban azt mondta: „A rövidet hosszabbítsd meg, és a hosszút rövidítsd meg!” A rövidnek a hosszításával a hüvelykujjra, a hosszú megrövidítésével pedig a mutatóujjra célzott. Mások úgy mondják, hogy [Ardashīr] a rövid meghosszabbításán a mutatóujj fejét értette; a hosszú megrövidítésével pedig a [mutatóujj] tövére akart célozni, [és] oly módon [fogott], mintha az [ujjait] összezárná. Ez a [módszer] a leggyorsabb a vessző számára és a legjobb a [vessző] kilövését (*khalās*) tekintve [is]. Ami Zāhir iskoláját illeti, ő a mutatóujjat az idegen kívülről helyezte el, [mert] úgy gondolta, hogy ez a legrobbanékonyabb (*aḥadd*) a vesszőnek. Azt beszélik, hogy Ardashīr is így fogott. Ami pedig Abū Hāshim al-Bāwardīt illeti, ő a mutatóujjat az idegen belülről helyezte el, és úgy vélik, hogy ezt [a módszert] alkalmazta Bahrām Džūr iskolája is. A lényege az, hogy az oldás így akadálymentes, ami két dolgot jelent: a helyességet és a rövidséget. Én [a magam részéről] a hüvelykujj behajlítása és a mutatóujj kinyújtása mellett [foglak állást], mert ez a [módszer] a legerősebb oldást eredményezi, a nyílvesző számára [ez a mód] a leghelyesebb, valamint ez egyszerű (*salis*) az íjásznak [is]. A legtöbb íjász azt vallja, hogy a mutatóujj végének az idegen kell elhelyezkednie, és úgy vélik, hogy ez a [módszer] az iskolák közül a középutat [képviseli]. Ami Ibn Anbārt illeti, ő azt mondta, hogy a hüvelykujj és a mutatóujj tövének az a szerepe, hogy egymással szemben álljanak, és hogy a mutatóujj feje az ideget a köröm tövénél fogja. Ez a mód közelít Ardashīr iskolájához. Ami pedig a mervieket illeti, az [ő iskolájukban] a jobb singsont kiegyenesítése mellett állnak ki csakúgy, mint Zāhir. Ő azt is mondja, hogy a kézfejnek az ég felé kell néznie. Abū al-Ḥasan azon a véleményen van, hogy a mesternek az embert annak fizikai adottságainak mértéke szerint kell tanítani. Ha [a tanítvány] hosszú ujjakkal rendelkezik, akkor a Zāhir féle iskola a legmegfelelőbb számára a mutatóujjnak az idegen kívülről történő helyezésével. Ha [a tanítványnak] közepes [hosszúságúak az ujjai], akkor Abū Hāshim iskolája [a legmegfelelőbb] az [ujjnak] az idegen belülről való elhelyezésével, ha pedig rövidek az ujjai, akkor úgy kell tanítani, ahogy Ardashīr [fogott] és [az ujjait] elfordítva, mert amikor a rövidet [ti. a hüvelykujját] arra biztatja, hogy a mutatóujjára helyezze az idegen kívülről és [így] bezárja a fogást, akkor azt erőlteti, amire pedig nem képesek az ujjai, ezáltal [túlásagosan nagy] nyomást gyakorol a nyílajakra⁵⁸ (*al-fūḳ*) és így rossz lesz a fogás. [A mesterek] egyetértenek a hüvelykujj erősségét és a mutatóujj gyengeségét illetően, és e tekintetben nincs közöttük véleménykülönbség. Az [íjász] mutatóujjának az a feladata, hogy olyan legyen, mint a bal kezének a hüvelykujja, mert a mutatóujj erőtlén. A bal mutatóujjnak pedig olyanannak kell lennie, mint a jobb hüvelykujjnak: erősnek a cselekvésben. Ha mindkettő ujj így van, akkor helyes az íj fogása és az ideg fogása (*al-ḳabḍa wa 'l-ʿaḳd*). Ez okból mesélik Bahrām Džūról is, hogy azt mondta: a lövés helytelensége a két mutatóujj rossz [elhelyezése] miatt van. Ezen a következőt érti: az íjász megerősíti azt, aminek az a feladata, hogy gyenge legyen, és gyengíti azt, aminek az a feladata, hogy erős legyen. Ez valóban úgy van, ahogyan mondja, és a mesterek egyet is értenek a jobb gyűrűsujj, kisujj és a középső ujj erősségét illetően. Néhányuk [azonban] azt mondja, hogy a [mutatóujj] belseje üres kell legyen [az erőtől]. Ugyanígy véli az is, aki a kilences fogás mellett foglalt állást, és [az íjászok] legtöbbször azt mondja, hogy a [mutatóujj] feladata, hogy erősen átölelje [az ideget], és ez az, ami helyes.

Ami pedig az *al-radīf* szerinti fogást illeti, abban háromféle összetevő található meg. Néhány [mester] azt mondja, hogy a feszítés kezdete a *al-radīf* [fogással] történik, majd ezután következik [az ideg] kifeszítése, amikor is a középső ujjat a hüvelykujjra kell fogni az oldás pillanatában. Ez al-Ḥasan iskolája. A második módszer a perzsáké [*al-ʿadīam*], akik az *al-radīf* szerinti fogással feszítenek és ugyanígy *al-radīf* fogással oldanak. Ez lassú az oldást tekintve, kivéve annak, aki már megszokta. A harmadik mód: [az íjász] a *al-radīf* [fogást] alkalmazza, majd mikor feszít és oldani akar, akkor elengedi a középső ujjat és [így] old. Az erő így a feszítésben gyűlik össze, az oldás pedig akadálymentesen történik. Ami a könyék tartását illeti, azzal kapcsolatban nincs egyforma

⁵⁷ Szó szerint: A bohóc könyvei.

⁵⁸ Idegen eredetű szóval: nock.

[vélemény]. Van olyan, aki azt mondja, hogy az ő iskolájában [az íjások] felemelik a könyöküket (*mirfaḳ*). Ami Zāhīrt illeti, ő a könyék kiegyenesítése mellett van, a merviek pedig a könyék leengedését vallják.

A köröm fejezete

Van aki azt mondja, hogy a körömök feladata az, hogy kétharmaduk fel legyen fedve. A felfedésnek három módja van. Ami a szélsőséget illeti, ők azt [mondják], hogy az ideg fogása a köröm végére kell eszen. Így a köröm fel van fedve a körömvégtől a mutatóujj fejének tövéig, [oly módon], hogy egyharmada [van felfedve] a köröm aljától, kétharmada pedig a fejtől kezdve [van felfedve]. A harmadik módszer az, amikor a fogás részben a köröm tövére esik, illetve az egyharmad belőle; a mutatóujj pedig az idegen kívülről [helyezkedik el]. Van olyan [íjász is], aki az ideg fogását a körömrre zárja, mutatóujja pedig az idegen belülről [helyezkedik el] és nem látszódik belőle semmi sem. Van köztük olyan is, aki a nyolcvanas és a hetvenes fogásnak megfelelően fog, így pedig a mutatóujj egyáltalán nem ér a körömhöz.

Az oldás fejezete

Tudd meg, hogy az oldásnak tíz féle módozata létezik, ebből hat ajánlatos, négy pedig elkerülendő. Az íjások különböző véleményen vannak ezek értelmezését illetően. Ami Khoszrau leszármazottait, Zāhīrt és a wāsiṭiakat illeti, ők a jobb [kéz] kivezetése (*ikhrādī*) mellett foglalnak állást, ami pedig a perzsák és a Horaszán népének iskoláját illeti, ők nem vallják a jobb kéz kivezetését, és náluk [az a hiba, hogy] az íj fogásával eleve helytelen lesz a vessző útja. A dicséretes oldásról szóló tanítások közül három a jobb kéz kivezetésével, három pedig a körkörös (*iṭlāk al-mudawwara*) oldással kapcsolatos. Ami pedig azt illeti, amit a jobb kéz kivezetésével kapcsolatban [mondanak], az a felfelé történő oldással kezdődik. Ez Khoszrau leszármazottjainak és a wāsiṭiaknak az iskolája. A második [mód] a hátrafelé egyenesen történő oldás. Ez az, ami kívánatos és ami a cél[ja lehet az íjásznak]. A harmadik [mód] a két kézzel együtt hátrafelé történő oldás, addig, amíg nem találkozik a két lapocka két oldala. Ami [ezt, vagyis] a harmadik oldásmódot illeti, amely körkörösen történik, az első [ennek változatai] közül a merviek iskolája, akik odáig mennek el [ezt illetően], hogy a férfi feladata, amikor old, hogy a jobb [kezét] addig közelítse [magához], amíg a mutatóujja el nem éri a fülcimpáját olyan mértékben, hogy ha legfelülre (vagyis a többi ujjra fölé) teszi a mutatóujját, akkor minden [ujja] a fülcimpához [esik], egyik a másikra. Ami Abū Amūsī al-Sarkhasīt illeti, ő azt mondja: bölcs dolog, ha [az íjász] egyenesen old, a mutatóujját pedig hozzáérinti a jobb vállá tetejéhez, így az egyik pont a másikra illeszkedik. Ami Fars⁵⁹ népét és Horaszán népét illeti, ők azt mondják, bölcs dolog az, hogy amikor [az íjász] old, akkor a kezével könnyedén megérinti [az ideget] oly mértékben, amilyen [erővel] elengedi az ideget. Amellett érvelnek, hogy ez az a [mód], ami a legteljesebb és a legcélravezetőbb a vesszőnek. A négy elkerülendő oldás tanítása közül az első az, amikor [az íjász] a jobb kezét az alsó íjkar felé vezeti ki – [ez] az összes iskolában elkerülendő [mód]. A második az előre felé való oldás; ez az, amit a legtöbb ember gyakorol. A harmadik a szélesen jobbra történő oldás, a negyedik pedig a balra való oldás az ideg archoz való érintésével.

A négy elkerülendő oldásmód kijavításának fejezete

Al-Ḥasan azt tanította: ha e [négy rossz] oldás egyikét el akarod hagyni, akkor a férfinak kötelező hosszú időre felhagyni az íjászattal, hogy a rossz gyakorlat túlzott megszokása csökkenjen és elfelejtse azt. Ez az [egyik] alap a helytelen íjászat kijavításának fejezeteiből. Ami azt [az íjászt] illeti, aki a jobb karját az oldásnál leengedi, és hozzászoktatja magát a jobb kéznek a fölfelé való kivezetéséhez anélkül, hogy az újra húzna, akkor annak huzamosan hosszú időre fel kell hagynia

⁵⁹ A mai Irán déli tartománya.

az íjászattal. Ha már hozzászokott [vagyis elszokott a helytelen oldástól], akkor a *barmikmān* vagy a *djārām*⁶⁰ íjat add neki és kezdjen újra lőni. Azt az instrukciót kell neki adni, hogy úgy vezesse el a jobb [kezét], ahogyan megszokta az íjászat elhagyása alatt. Ne hagyjon fel ezzel addig, amíg [ez] természetessé nem válik [számára]. Ha pedig nem hagyja el [ezt a rossz szokást], akkor támaszkodjék egy fára, ami a kezében van, de úgy, hogy ne észlelje ezt [lövés közben]. Ezért a fát a jobb keze alá kell tenni az oldásnál, és [így] kell neki utasítást adni a lövésre. Ha lefelé old, akkor a jobb keze erősen a fára esik és az megsebesíti. Ha visszatér [a régi rossz] oldás, akkor a helyzete riadalommal fogja eltölteni és félni fog [a rossz oldástól] és elhagyja azt. Ami az előre való oldást illeti, akkor azt az utasítást kell neki adni, hogy hosszú időre hagyjon fel az íjászattal, a jobb [kéz] kivezetésével és kinyújtásával. Amikor megszokta, [hogy nem lő], akkor a *barmikmān* íjat kell neki adni, és mindig a jobb [kéz] hátrafelé való kivezetésével lőjön egyenesen addig, amíg ez stabilan a természetévé nem válik. Ha ezután lő, akkor rövidítse meg a jobb kéz kivezetését és kinyújtását, [ez] pedig a körkörös (*mudawwar*) lövést eredményezi [majd], és [így] a hiba megszűnik nála. Azt, aki szélesen jobbra old, utasítsd, hogy a két keze között húzzon, az íjtól [távol] és hozza előre az ideget az arcához, egészen addig, amíg a távolság egy ujnyi⁶¹ nem lesz köztük. Ha így tett és stabilá vált a teste is ennek a húzásnak megfelelően, és ez természetessé vált, akkor parancsold meg neki, hogy oldjon felfelé, mert [akkor] fog egyenesen oldani. A szélesen jobbra történő oldásnak az a jellegzetessége, hogy az íjász az ideget túlságosan az arcától [távol] engedi el, és így a jobb kezének az oldásnál nincs lehetősége arra, hogy jobb felé húzza az ideget. Így aztán a férfi az a ideg elengedés[ének] erejét túlságosan távol összpontosítja az arcától, és a jobb kéz húzza az ideget, az oldás szélesen (*bi'l'-ʿaraḍ*) fog történni. Ha pedig az ideg az archoz kerül vagy közel van hozzá, akkor jó az oldás. Aki bal felé old, annak két jellegzetessége van. Az egyik, hogy az ideget mértéken felül az arcához és a melléhez helyezi, a másik, hogy a bal keze erősebb, mint a jobb, és így a jobb [kéz] gyöngye lesz. Ha az ideg eleje (*dukhūl al-watr*) találkozik az arccal és a bal kéz ereje a jobbra erőt fejt ki, akkor a jobb kéz követi mindkettőt [ti. az ideget és a bal kezét] és gyenge lesz. [Az íjász így] balra fog oldani, mert az íja vele hajlik. Ha el akarja ezt hagyni, akkor utasítsd, hogy az ideget húzza el messzebbre az arcától és a bal kézzel ne fejtse ki erőt az új fogására úgy, ahogy előtte tette, hanem koncentráljon a jobb kéz erősségére az oldásnál. Ha napokig így tesz, akkor az oldás közepéről fog történni és elhagyja [a rossz szokást].

A cseles oldás (*khaṭra*)⁶² fejezete

Az emberek a bal [kézzel] való ötletes oldással kapcsolatban háromféle nézetet vallanak. Ami Zāhīrt és Khoszrau népét illeti, ők nem vallják az oldásnál a bal [kéz] elmozdítását, hanem annak mozdulatlansága és a jobb kéz hirtelen mozdítása mellett állnak ki. Ami a mervieket illeti, ők az íj mozgását tanítják, addig, amíg a felső íjkar legmagasabb része nem találkozik a földdel. Ami Abū Hāshim al-Bāwardīt illeti, ő addig moztatja [az íjat], amíg vállmagasságban nem lesz az íjkar. Az a cseles lövés, aminek a helyességében az íjászok egyetértének, a singcsonttól való cseles lövés, a bal kéz pedig stabil és nem mozdul. Ez a [módszer] az, ami kívánatos minden vessző szempontjából is.

A célzás (*al-ʿitimād*) fejezete

A célzásnak ötféle módja létezik. Ami Abū Hāshim al-Bāwardīt illeti, ő a közeli, pajzs alóli célzást vallja. [Ez a mód az], hogy a vesszőt az idegre teszi, majd a jobb és a bal kezét is a mellére helyezi, és az íj mindkét kezében marad egészen addig, amíg teljesen ki nem húzza az ideget és stabil nem lesz [a célzás], majd pedig old. Ami Zāhīrt illeti, ő azt mondta, hogy a feszítés végéről történő célzás a helyes a céltáblára való célzással (*al-nazar*) együtt. A [feszítés] elejéről történő

⁶⁰ Mindkettő speciális íjfajta, nincs magyar megfelelőjük.

⁶¹ 3,25 cm.

⁶² Az oldáskor egy lökéssel az íjat tartó kéz előre-hátra mozog, vagyis a csukló az íjat egy előre-irányú mozgással „forgatja”. Latham – Paterson 1970. 185. o.

célzás nem vehető figyelembe, mert már az elejétől a végéig történő célzás sikerült és stabil lett [a feszítés]. Miután ez így történt, a célzás a feszítés végéről ment végbe a céltáblára való célzással együtt, és ez az [a módszer], ami helyes. Ami Abū Mūsā al-Sarkhasī illeti, ő azt mondja, hogy a célzás a feszítés elejétől a vége felé történik, pontos oldással. Ő úgy véli, hogy a célzás első része a céltáblára való célzás, majd a bal [kéz] követi a céltáblára való célzást. Amikor elsőként a céltáblára való célzás már helyessé válik, majd [ezt, vagyis a célzást] követi a bal kéz [is],⁶³ akkor a feszítés érzéssel [történik] az elejétől a vége felé irányozva. A férfi nem [tud] teljesen [célozni], kivéve ezzel a móddal. A negyedik [módszer] a bandzsítással történő célzás, ami nem helyes, csak a feszítés végéről az oldással. Ennek megfelelően a célra tartás először két szemmel, a céltáblára való célzásnak megfelelően történik, és [ez a mód] nem lesz helyes addig, amíg [az íjász] ki nem feszíti [az íjat]. Ezt követően az egyik tekintetét elfordítja a másik [szeme] felé, majd bal kezét a két szeme felé emeli, stabilá teszi balját a helyes céltáblára való célzással együtt, és [ily módon] old. Az ötödik [módozat] az, hogy az [íjász] a célnak a jobb oldaláról céloz vagy a bal oldaláról kifelé. Amikor pedig feszít és teljes [hosszában] kihúzza [az ideget] és oldani akar, akkor a bal [kezét] a cél felé visszavezeti és [így] old. Abū'l-Ḥasan azt mondta: az oldás véleményem szerint kétféle módon [történhet]. Ami a gyenge testűek oldását illeti, az a feszítés végével [történik] azért, mert [az íjász] ily módon gyengíti azt, ami stabilá teszi a bal kezét a feszítés elejétől a végéig. [Így tesz az íjász] szorgalmasan egészen az oldás határáig. Amikor pedig [az erős testű íjász céloz], akkor a célzása helyes lesz a feszítés, illetve annak a vége előtt, [ami] egy [és ugyanaz]. Ez azért történik, mert a testében olyan erőttöbblet van, ami nem mozdítja el a bal kezét a [a célzásra való] feszítésnél; így a [feszítés] kezdete és a vége a az oldásban egy és ugyanaz.

A feszítés fejezete

Tudd meg, hogy a feszítés határa az [a pont], ami a szemöldök és a jobb mell között [található]. Annak a résznek, ami a szemöldök fölött vagy a mell alatt van, nincsen húzáspontja.⁶⁴ [A feszítésnek] ötféle módja létezik, ami az öt testrészt követi. Ami a [feszítés] módszereit illeti, azok közül az első a szemöldökhöz való feszítés – ez Khoszrau leszármazottainak és a wāsitiak iskolája. Ez a [mód] alkalmas a legkevésbé a célzásra. Ez [a feszítés] a 25 *dhirā*⁶⁵ [hosszú], vagy annál nagyobb távolság[ra] való célzáshoz alkalmas]. A második módszer az orr széléhez való feszítés, ami a közeli és távoli [célzásra] is alkalmas. [A harmadik mód] a szájhoz való feszítés. Ez a távoli [célzáshoz] megfelelő, és a legtöbb íjász ennek megfelelően [lő]. A negyedik [mód] az állhoz való feszítés, ami a távolra [való célzáshoz] megfelelő. Az ötödik a jobb mellhez történő húzás, ami a legtávolabbi célra való lövéshez alkalmas. Ez pedig 300 *dhirā*⁶⁶ [távolságot jelent], amelyben az íjászok egyet-értének. 300 *dhirā*ⁿ felül nem létezik cél az íjászatban. A feszítésben a mell alatt nincs határ [a célzást tekintve]. Ezt az ötféle módszert a nihāya fejezetében tárgyaljuk.

A nihāya⁶⁶ fejezete

Tizenkét húzáspont létezik, amelyben a mesterek egyetértének. Ezek közül öt a férfi bal [karján], négy a jobb [karján] és a testén, három pedig az arcán található. Van az emberek között olyan, akinek a húzáspontja a nyílhegy kezdetétől (*dukhūl al-naṣl*) a bal hüvelykujj izületének a végéig tart. Van olyan is, akinek a nihāyaja ott van, ahol a jobb [keze] az ideget fogja, és az a jobb kezének egy pontján található – ezt el fogjuk magyarázni. Ami a férfi balján [való] nihāyat illeti, annak az első része a körömről történő oldás: ez nem más, mint Abū Mūsā al-Sarkhasī iskolája. Ő azt mondja, hogy bizony ez a [módszer] a legdinamikusabb a vessző számára, mert eleve egy erős helyzetből fut ki. A második az ideg hüvelykujjal való fogásának megfelelő oldás – ez al-Zarrād al-Harawī iskolája.

⁶³ Vagyis az íjat tartó kéz.

⁶⁴ Itt azokról a végpontokról van szó, amelyekhez az ideget húzza az íjász.

⁶⁵ Egy kar hosszúságú: 0,58–0,68 méter.

⁶⁶ Nincs magyar megfelelője, a húzáspontokkal illetve a húzáshosszal kapcsolatba hozható kifejezés.

Ő úgy gondolta, hogy ez a legrobbanékonyabb (*aḥadd*) a vessző számára. Ő [al-Harawī] a hüvelykujjára egy vastag gyűszűt rakott, amelyen a vessző kifutott. A harmadik oldás az idegnek a hüvelykujj középrésze és töve közti részről történő fogással való oldás – ezt „búvárnak” nevezik. Azt mondják ugyanis, hogy lebukik a vessző, ha [e közé] a két fogás közé kerül. A negyedik az a hüvelykujj tövéről való fogással [történő oldás]. Ez nehéz akkor, ha a hüvelykujj a mutatóujj felett helyezkedik el mert így egy lökéssel mindkettő készen áll az oldásra. Ha a hüvelykujj a középső [ujjon] van, akkor készen kell állnia arra, hogy egy lökéssel oldjon. Ez a módszer alkalmas a távolra [való oldásra]. Az ötödik oldás az a singsontról [történik]. Ez nehéz, és nem alkalmas csak a könnyű íj [használatánál] – ez pedig a tengerészekhez [hasonló erejű] (*aṣḥāb al-milḥ*) férfiak számára van. Ami pedig a jobb oldalon elhelyezkedő húzáspontokat illeti, abból az első az, hogy a férfi addig feszít, amíg az alkarja nem találkozik a felkarjával és össze nem ér vele. Ha ez [így] történik, akkor old. Ez a legkényeszebb húzáspontok közül, és alkalmas a test számára is, így nincs kényszer [az oldásban]. A második [mód] az, amikor az ideg fogása a fülcimpa és a váll teteje között marad, de ebben van némi kényszer. A harmadik a váll tetjéhez történő feszítés, majd [a kifeszített íj] mozdulatlanul tartása a váll tetjén – ez Khoszrau utódainak, Zāhīrnak és a wāsiṭiáknak az iskolája. A negyedik a jobb melléhez való feszítés, de ez nem éri el az íjászat célját. Ami az arc és a fül szélső pontjait illeti, abból az első a fülnek a felső cimpájához való feszítés. Ez a legkevesebb 25 *dhīrā'* távolságra levő célzásra alkalmas. A másik a fül középső részéhez történő feszítés, és ez 100 *dhīrā'* [távolság]. A harmadik feszítési [mód] a jobb fülcimpához való feszítés és a [fül középső része] között történő oldás. Ez az oldások közül a középut. Ott ami a fül teteje felett található, nincs húzáspon és a mell alatt sincs húzáspon.

A fondorlat (al-ikhṭilās) fejezete

Az emberek különböző véleményt vallanak a fondorlattal való íjászatról, [ami] négy féle módon történhet. Ami Balkh népét és al-Nahr íjászai közül sokat illet, ők azt vallják, hogy a feszítés addig történik, amíg a díszes ruhájuk (*al-tillī*) feléig nem érnek, [és ekként] fondorlattal feszítenek és így oldanak. Ezt azzal indokolják, hogy ez [a mód] a legrobbanékonyabb a vessző számára. Ők megalkották a feszítés elejéről és végéről történő fondorlat szintézisét is – ez al-Mu'atašid választása. Ami Abū Hāshimot és iskoláját illeti, a fondorlat mindkét kézzel történik a [feszítés] kezdetétől addig, amíg a feszítés végénél nem marad, és ha a nyílhegy fele a markolathoz ér, akkor old. Ezt tanítja Abū Mūsa al-Sarkhasī, néhányuk pedig amellet van, hogy a jobb [kezet] nem szabad mozgatni; illetve a balnak a fondorlata mellett egészen addig, amíg [az íjász] teljesen ki nem [feszíti az íjat], így tartja, majd old. Van közöttük olyan is, aki mindkét kézzel fondorlatot követ el, és ha a feszítés eléri a díszruhának a felét, akkor kihúzza teljesen [az íjat], majd old. Abū'l-Ḥasan azt mondta: „A [helyes] választás véleményem szerint az, amit Balkh népe is vall a ruha feléig történő feszítést illetően, és az onnan való fondorlatot.” Ez az, ami a leghelyesebb [módszer].

A sérülések fejezete

A sérülés az, ami kínozza az íjászt a két kezében és a testében. Ezt [a következők okozhatják]: az ideg pereme (*ṭaraf al-watr*), a mutatóujj vége, mutatóujj szélén a bőr sérülése az oldásnál, a köröm betörése és felhasadása, a vér felgyülemzése a hüvelykujj végében, a hús felgyülemzése a hüvelykujj felső részén. Sebesülést okozhat a vessző akkor [is], amikor kifut a hüvelykujjról. [Továbbá sérülésnek számít] a fülek, a homlok a mell, az alknak és a csuklónak az ideg által történő csapása, a [rossz] fogás és a hús felgyülemzése az ujjakban – ennek következtében pedig a tenyér is sérülhet.

Fejezet arról, hogy az ideg [hogyan] csapja meg a mutatóujj tetejét

A mutatóujj tetejének idegtől való csapásához három alapvető jellemző tartozik. Az első ezek közül az erős hideg, [ami] lelassítja az [íjász] ujjainak kinyitását és bezárását. A második az íj [íjász] teste feletti erőssége, mert így az oldás [az íjász] ellenállása nélkül [történik]. A harmadik

a mutatóujj kinyújtása. Amennyiben [az íjász] nem távolítja el azt az oldás pillanatában a hüvelykujj tetejétől, akkor [az ideg] távolítja el azt [és így megsebesül]. Hogyha az erős hidegtől [van az ideg csapása], akkor az íjász nem azon fáradozik, hogy lőjön; kivéve ha már a testrészei felhevültek és meleg a teste, mert a hideg előzőleg már átjárta [a testét]. Az íjászat [során az ideg mutatóujj tetejének megcsapásai] közül az első akkor fordul elő, amikor a hüvelykujj erősebb a mutatóujjnál, mert ez okból, amikor [az íjász] erősíti azt [ti. a hüvelykujjat], majd kilövi a nyilat, akkor [az ujjak] keresztezik egymást, és [a mutatóujj teteje] megsebesül. Azonban a hüvelykujj szerepe az, hogy a mutatóujj felett úgy [helyezkedjék el], mint egy halott dolog [és akkor nem sebesül meg]. A második [sérülés] a toll durvaságától történő sebesülés. A harmadik [sérülés] a nyílajak elmozdításából adódik. A negyedik az, amikor az [ideg] megsebesíti a hüvelykujj felső ízét; ez a nyílajak szűkösségétől adódik. Márpedig ha [keskeny a nyílajak], akkor az nehezíti a vessző kimenetelét az idegről, és [az íjász] megsérül. Az ötödik attól van, hogy az alsó íjkar erősebb a felső íjkarnál, így amikor az [íjász] old, akkor erősebben tér vissza [az ideg], a felső [íjkar] pedig leereszkedik az oldásnál, és így megsérül [az íjász].

Fejezet arról, hogy az ideg megcsapja a füleket

Ahhoz, hogy az ideg megcsapja a fület, három alapvető dolog tartozik. Az első ezek közül a gyenge oldás, [a második] az, hogy [az íjász] az íj alját túlságosan kivezeti, [a harmadik pedig], hogy az íjász a fejével elhajol. [Ha a csapás] az oldás gyengesége miatt történik, akkor az íjásznak meg kell erősítenie a kezét az oldásnál. Ha azért történik a csapás, mert az íj alját túlságosan kivezeti, akkor tartsa az íját egyenesen és [maradjon is így]. Ha pedig a csapás azért történik, mert az [íjász] a fejével elhajol az idegen kívülré, akkor vissza kell húznia a fejét és az arcát az íjhoz azért, hogy eltávolítsa a fülét az idegtől. Így [az ideg] távol esik a fülkagylótól.

Fejezet az ideg homlokhoz csapódásáról

Annak, hogy az ideg megcsapja a homlokot, alapvetően két jellegzetessége van. Ezek közül az egyik a fej búbjának az elmozdítása. Ugyanis ha [az íjász] túlságosan elmozdítja a fejét, akkor a homloka az ideg alá kerül, és az megcsapja őt. Ha az ideg [ily módon] megcsapja őt, akkor emelje fel a fejét egyenesen, az íját [is tartsa] egyenesen, majd pedig engedje el az ideget kissé az arca felől. [A másik jellemzője az ideg homlokcsapásának], hogy az íj alja visszatér. Az [íjász] ugyanis ha az íj alját kivezeti,⁶⁷ akkor [az íj] magasabbra kerül, és [az ideg] megcsapja a homlokát. [Ez esetben] az a feladata az íjásznak, hogy addig vizsgálja meg az íját, amíg az íj és a feszítése is egyenes, a kilövése pedig tökéletes nem lesz.

Fejezet arról, hogy az ideg megcsapja a mellét

Ennek négy jellegzetessége van: ezek egyike jobb vállának a leengedése, [a második] az, amikor [az íjász] az íj alsó részét (*riḍl ʔawsihī*) az alkarja alá engedi, [a harmadik] az oldás helytelen-sége miatt, [s a negyedik azért.] mert a testét addig fordítja el, hogy a [vessző] a mellnél [távozik]. Ha a vállnak a leengedése miatt [történik a csapás], akkor egyenesítse ki azt és emelje fel. Ha a helytelen kilövés és a gyengesége miatt van, akkor javítsa ki azt és erősítse meg. Ha az íj alja az alkarja alatt van, akkor vezesse ki egy kicsit az íjat onnan. Ha pedig a test elfordítása és a mell ki-nyomása miatt, akkor [az íjász] rögzítse az állását és húzza be a mellét, mert így bizony megszünteti a rossz szokást.

⁶⁷ Vagyis az íj elmozdul abból az eredeti helyzetéből, ahonnan a helyes oldás történik.

Fejezet arról, hogy az ideg megcsapja az alkart, a csuklót és a tenyeret

Ennek három alapvető jellegzetessége van. Ha az ideg megcsapja az alkart, az a két fogás [ti. az új fogása és az ideg fogása] gyengesége és a bal kar kicsavarása miatt történik. Ez esetben az íjásznak meg kell erősítenie mindkét fogást és vissza kell vinnie a bal karját. [A második] a csukló megcsapása: ez a markolat rossz megfogásától és a singsontnak a markolattól való elmozdítása miatt van. Ekkor [az íjász] helyesbítse a fogást és vigye vissza a singsontot [a helyére]. [A harmadik] a tenyér megcsapása, ami pedig az ideg hossza miatt történik; ez esetben [az íjász] rövidítse meg az ideget addig, amíg az helyes nem lesz.

Fejezet arról, hogy a vér összegyűlik az ujjak tenyérhez közeli részeiben

Ennek két jellegzetessége van. Az egyik a fogás eleresztése az oldásnál, vagyis mikor [az íjász] old, akkor visszatér az új markolata⁶⁸ és megsebesíti őt. A másik az, hogy az új alsó része felépítésben erősebb, mint a felső része, így gyorsabban tér vissza [az oldásnál] és megsebesíti az íjászt. Ugyanígy a felső íjkar és a markolat közötti rész is erősebb és megsebesíti a tenyér felső részét. [Ha a sebesülés] a fogás lazasága miatt van, akkor [az íjász] gyakorolja azt, hogy ne fogja lazán [az új egyik részét sem]. Ha az új egyik részének, amely a markolat és az íjkar között található (*bayt*) erőtlöbblete van és emiatt [történik sérülés], akkor [az íjász] helyezze egyensúlyba ezt a két részt, és akkor megszűnik [a bántalom].

Az új felépítése

A mesterek egyetértenek abban, hogy az új felépítése megfelel az emberi test négy alapvető alkotóelemének (*tabāʾ*). Az első dolog, amely az emberben megtalálható, az a csont. Ennek a megfelelője az íjnál a fa. Az ember[ben megtalálható] továbbá a hús – ez az íjnál a szaru (*kurūn*). Az embernél [ami] az artéria (*urūk*) és a véna (*aṣab*), az az íjnál az ín (*aḳab*).⁶⁹ Az ember[ben található] vérnek megfelelője az íjnál az enyv. Ha az új arányos felépítésű, akkor az arányos testfelépítésű emberek számára megfelelő, ha pedig az alkotóelemek egyike felülmúlja a másikat, akkor a kiválóbb testfelépítésűek számára alkalmas.

Az új részeinek elnevezése

Feltétlenül szükséges az íjász számára, hogy ismerje az újat, az új részeinek az elnevezéseit, és hogy ugyanígy a nyílvessző [megnevezéseit is tudja]. Az araboknak és a perzsáknak is különböző elnevezéseik vannak [ezekre vonatkozólag]. Mi [ezek közül] azokat vesszük sorra, amelyeket minden nép emleget ezzel [ti. az íjászzal] kapcsolatosan. Ezt [azért tesszük], hogy többet tudjon minderről az, aki [az íjászatot] érteni akarja. Az első, ami az íjban megtalálható, az a végső pontja a *farāʾ*⁷⁰ legmagasabb [részétől] kezdődően, majd [ezt] a *farāʾ* követi, amelyben az ideg hurka (*urwa*) [található] – ezt az arabok *al-kaḳrīmnak*⁷¹ nevezik.

A *kaḳrīm* [után] az íjkar (*siya*) [következik], [amely egészen] az inazás (*aḳab*) széléig ér. Ezt követi az [új]nyak, amelyen a bandázs van, majd az íjkar és a marolat közötti rész (*bayt*), amely négy ujjnyi [távolságra van] a markolat felső részétől. Az arabok [ezt] „körbefutó” karnak (*al-bayt al-tāʾif*)⁷² nevezik. Ezt követi a felső íjkar (*dustār*), ezt pedig a bursük a felső íjkar alatt. Ezután a mar-

⁶⁸ Itt arra utalhat a szerző, hogy ha gyengén fogja a markolatot az íjász, akkor az oldás erejétől elmozdul a kezében a markolat és így az megséríti őt.

⁶⁹ *al-aṣabu alladhī tuʿamalu minhu al-awtār, al-wāhida aḳaba*. Ibn Manẓūr, *Lisān*. IX. 307. o.

⁷⁰ Az a bevágás, amelybe bele kell helyezni az ideget. Ibn Manẓūr, *Lisān*. X. 232–233. o.

⁷¹ *al-kaḳr*. Lásd: Ibn Manẓūr, *Lisān*. XII. 104. o.

⁷² A *bayt* a fenti kézirat fordítása szerint a *siyah* és a markolat közötti részt jelenti.

kolat (*maḳbid*) következik, amit az arabok *ʿudjsum*nak vagy *maʿd̲j̲isunak* neveznek.⁷³ A markolaton a dimak található, amely a vessző kivezetésének helye: ezt az arabok al-abharnak⁷⁴ hívják. Majd a szarv (*ḳarn*) következik, amely összeilleszti az íjkart (*tāḳāt*),⁷⁵ az *ibrand̲j̲akot*⁷⁶ és a *yāmūrt*,⁷⁷ amely a markolat mindkét oldalát határolja. Ezt a kāt, vagyis az íj közepe követi, ami a markolat széle és a két feszítő íjkar fájának szélei között [található]. A két íjkar peremét a két íjkar azon szélétől kezdve, amely elválasztja az íj hasát és hátát (*kunār*)⁷⁸ is kátnak [nevezzük]. Az ínt (*ʿaḳab*), amely az íj hátán található, *al-zūr*nak mondják. Minden olyan ínt, amely az [íj] hátán hosszában [van felrakva], zadrnak nevezik. Az ín, amely az íj hasán [fekszik] széltében, az al-afrīd. Az íj nyakára feltekert bandázsolt ínt pedig az arabok *naʿīnak*⁷⁹ hívják.

Az íj legmagasabb pontja a felső íjkar széle, a lába az íjkar lenti része, a közepe pedig a vessző kifutásának [helye]. Ha az íj markolata olyannyira támaszkodik és elér [az íj] hátára (*ʿalā zuhr al-mādka*),⁸⁰ hogy nincs bevezetése, akkor az a *kund̲j̲uk*.⁸¹ Ha pedig van bevezetése, akkor az a *barmādi*.⁸² A *kund̲j̲uk* jobb, mint a *barmādi*. Allah minden dolgok tudója.

⁷³ Ibn Manẓūr, *Lisān*. IX. 60–61. o.

⁷⁴ Ibn Manẓūr, *Lisān*. I. 517. o. Az *abhar* a perzsa nyelvben az íj hátát jelöli. Lásd: *Steingass* 1892. I. k. 11. o.

⁷⁵ Ibn Manẓūr, *Lisān*. VIII. 226. o.

⁷⁶ A Saracen archery c. könyvben azt találjuk, hogy kemény anyagból készült tömítőanyag, egy nagyjából félkör alakú alátét, amely a markolat hasán található, és az íj alsó és felső része közti űrt tölti ki. *Latham – Paterson* 1970. 182. o. Sudár Balázs mutatott rá, hogy az *ibrand̲j̲ak* ma használatos török neve: cselik, és ez a markolaton a szarulemezek közé illesztett kis csontlemez. *Yücel* 1999. 399. o.

⁷⁷ Kőszáli kecskeszarv. *Latham – Paterson* 1970. 194. o.

⁷⁸ *Latham – Paterson* 1970. 184. o.

⁷⁹ Az ín, amely az íjkar külső részét borítja. Úgy is mondják, hogy a bőr ami az íjkar hátán van, vagy minden részen. Ibn Manẓūr, *Lisān*. XIX. 207. o. Perzsában az íjkar hátát borító membrán. *Steingass* 1892. II. k. 1411. o.

⁸⁰ Nem világos a szöveg jelentése, a szövegösszefüggés alapján a *mādka* az íjkart jelentheti.

⁸¹ A *kand̲j̲ak* perzsául egy bizonyos *pashshaghāl* nevű fát jelent, ameinek vastag, sima törzse és sűrű lombja van. *Steingass* 1892. II. k. 1053. o. Talán itt arra utal a szöveg, hogy az íjnak ez a része ilyen fából készül.

⁸² Ismeretlen jelentésű szó, talán ez is egy fafajta jelölhet.

BIBLIOGRÁFIA

- Boudot-Lamotte* 1978. *Boudot-Lamotte, A.*: *Ḳaws*. In: *The Encyclopaedia of Islam*. Vol. 4. Eds.: C. E. Bosworth, E. Van Donzel, B. Lewis, Ch. Pellat. Leiden, 1978. 795–803. o.
- B. Szabó* 2010. *B. Szabó János*: A honfoglalóktól a huszárokig. A középkori Magyar könnyűlovasságról. Budapest, 2010.
- Czeplédy* 1985. *Czeplédy Károly*: A IX. századi magyar történelem főbb kérdései. In: *Czeplédy Károly*: Magyar őstörténeti tanulmányok Budapest, 1985. 33–55. o.
- Davis* 2013. *Davis, T.*: *Archery in Archaic Greece*. (PhD-értekezés, kézirat.) Columbia University, 2013.
- al-Djāhiz Rasā'il *al-Djāhiz*: al-Rasā'il al-siyāsiyya. Ed. *ʿAlī Abū Mulḥim*. Bayrūt, 1995.
- Hitti* 1946. *Hitti, Ph. K.*: *History of the Arabs*. London, 1946.
- HKÍF A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk. *Kristó Gyula*. Szeged, 1995.
- al-Sarraf* 2004. *al-Sarraf, S.*: Mamluk Furūsīyah Literature and Its Antecedents. *Mamluk Studies Review*, VIII. (2004) 1. sz. 141–200. o.
- Latham* 1969. *Latham, J. D.*: Notes on Mamlūk Horse-Archers. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 32. (1969) 2. sz. 257–267. o.
- Latham* 1970. *Latham, J. D.*: The Archers of the Middle East: The Turco-Iranian Background. *Iran*, 1970. 97–103. o.
- Latham – Paterson* 1970. *Latham, J. D. – Paterson, W. F.*: Saracen Archery. An English Version and Exposition of a Mameluke Work on Archery (ca. A. D. 1368). With Introduction, Glossary, and Illustrations. London, 1970.
- May* 2006. *May, T.*: The Training of an Inner Asian Nomad Army in the Pre-Modern Period. *The Journal of Military History*, 70. (2006) 3. sz. 617–635. o.
- MacKenzie* 1978. *MacKenzie, D. N.*: Shapur's Shooting. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 41. (1978) 3. sz. 499–511. o.
- Ibn Manzūr, Lisān Ibn Manzūr, Lisān al-ʿArab. Vol. I–XVIII. Taṣḥīḥ: Muḥammad ʿAbd al-Wahhāb, Muḥammad al-Šādiḳ al-ʿUbaydī. al-Ṭab'a al-Thālitha. Bayrūt, é. n.
- Mardi* 1905. *Mardi, J. J.*: The Bas-Relief of BehÁram Gour (Behāram V.) at Naksh-i Rostam, and his Marriage with an Indian Princess. In: *Asiatic Papers*. Papers Read before the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society. Bombay, 1905. 67–85. o.
- al-Masʿūdī, Murūdj al-Masʿūdī, Murūdj al-dhahab wa-mʿādin al-djawhar. al-Djuzʿ al-Awwal. Bayrūt, é. n.
- Miller – McEwen – Bergman* 1986. *Miller, R. – McEwen, E. – Bergman, C.*: Experimental Approaches to Ancient near Eastern Archery. *World Archaeology*, 18. (Weaponry and Warfare, Oct., 1986) 2. sz. 178–195. o.

- Mizerák* 2005. *Mizerák Katalin*: A belső-ázsiai mongol népek sporttörténete a kultikus gyökerektől a 20. századi olimpiai versenysport mozgalomig. (PhD értekezés, kézirat.) Budapest, 2005.
- Nettles* 2001. *Nettles, I. B.*: Mamluk Cavalry Practices: Evolution and Influence. (PhD értekezés, kézirat.) The University of Arizona, 2001.
- Nicolle* 1994. *Nicolle, D.*: The Reality of Mamluk Warfare: Weapons, Armour and Tactics. In: Masāḳ. *Studia Arabo-Islamica Mediterranea*. Ed. *Agius, Dinisius A.*. Vol. 7. 1994. 77–110. o.
- Rabie* 1986. *Rabie, H.*: The Training of the Mamlūk Fāris. In: War, Technology and Society in the Middle East. Ed. *Parry, V. J.* and *Yapp, M. E.* Oxford, 1986.
- Regino *Reginonis abbatiss Prumiensis Chronicon cum Continuatione Treverensi. Recognovit Fridericus Kurze.* (Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusi, L.) Hannoverae, 1890.
- Rosenthal* 1965. *Franz Rosenthal*: Das Fortleben der Antike in Islam. (Die Bibliothek des Morgenlandes.) Zürich, 1965.
- Sárközy* 2012. *Sárközy Miklós*: Neveléstudomány és neveléselmélet a későszászánida Iránban. A Xusrāw ī Kawādān ud rēdag-ē adatai (fordítás és kommentár). *Orpheus Noster*, V. (2012) 4. sz. 76–90. o.
- Steingass* 1892. *Steingass, F.*: A comprehensive Persian-English Dictionary. Including the Arabic words and phrases to be met with in Persian Literature. Vol. I–II. London, 1892.
- Sudár* 2010. *Sudár Balázs*: Az írászat tudományának könyve. Egy XIV. századi mameluk kézikönyv az írásatról. *Hadtörténelmi Közlemények*, 123. (2010) 1. sz. 338–352. o.
- Szabados* 2007. *Szabados György*: A régi magyar taktika Árpád-kori írott kútfőkben. A steppei eredetű harci műveltség nyomai és megjelenítése a XIII. század végéig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 120. (2007) 2. sz. 475–500. o.
- Taktika *The Taktika of Leo VI. Text, translation and commentary by Dennis, George.* (Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Vol. XLIX.) Washington DC, 2010.
- Tantum* 1979. *Tantum, G.*: Muslim warfare: A Study of a Medieval Muslim Treatise on the Art of War. In: Islamic Arms and Armours. Ed. *Elgood, R.* London, 1979. 188–201. o.
- Yücel* 1999. *Yücel, Ü.*: Türk okçuluğu. Ankara, 1999.
- Veszprémy* 2008. *Veszprémy László*: Lovagvilág Magyarországon. Lovagok, keresztesek, hadmérnökök a középkori Magyarországon. Válogatott tanulmányok. Budapest, 2008.

CONTENTS

STUDIES

GÁBOR BRADÁCS	The critique of the Medieval Austrian narrative sources on the Mongol invasion of Hungary ..	3
LÁSZLÓ VESZPRÉMY – – GRÉTA SOMOGYI	Historiography of Hungarian King Charles Robert’s campaign to Wallachia in 1330 and of the so-called Battle of Posada	23
JÁNOS B. SZABÓ	Gábor Bethlen’s armies in the Thirty Years’ War. Military Development in East-Central Europe in the Early Modern Age: the case of the Principality of Transylvania in the first half of the 17th century (Part II)	41

PUBLICATIONS

LÁSZLÓ VESZPRÉMY	“Hungarians here and Hungarians there” – Notes to the sources and the chronology of the early Hungarian raids of Western Europe (907–933)	77
LÁSZLÓ KÖLTŐ – LAJOS NÉGYESI – GÁBOR BERTÓK – JÓZSEF PADÁNYI – ANDRÁS SZABÓ	Localization, excavation and reconstruction of the ramparts of Zrínyi-Újvár	91
BALÁZS POLGÁR	Battlefield exploration at Harsány Mountain, the Battle at Harsány Mountain in 1687	103
JÁNOS SUBA	Border map of the border set by the Karlóca Peace Treaty	133

WORKSHOP

ÁDÁM THIELE – MÁRK HARAMZA	An outlook on weapon History: the Archaeometallurgy and mechanical Features of Damascus blades in the Middle Ages	145
LÁSZLÓ PÓSÁN	Plundering marauders, armed robber gangs in the warfare of the Baltic region in the Middle Ages	161
ISTVÁN RÁKÓCZI	Changing name and identity – a Hungarian prisoner’s “repatriation” trial before the Portuguese Inquisition	170

SOURCE PUBLICATIONS

ZSUZSANNA ZSIDAI	Excerpts from al-Ṭabarī’s handbook on archery. A curiosity from the tenth century Eastern literature of weapons and warfare	181
FERENC TÓTH	New French sources on the Battle of Szentgotthárd	206

REVIEW	
J. F. BÖHMER	Regesta imperii I. Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern 751–918 (987/103–2). Band 3: Die Regesten des Regnum Italiae und der burgundischen Regna. Teil 4. 855–1032. Faszikel 1: Niederburgund bis zur Vereinigung mit Hochburgund (855–940er Jahre) (<i>László Veszprémy</i>) 233
JÁNOS B. SZABÓ	At war with Byzantium. Hungary and the Balkans in the 11–12th century. (<i>Péter Farkas</i>) 234
PÁL ÁCS – JÚLIA SZÉKELY (ED.)	Identity and culture in the time of the Ottoman Occupation (<i>Katalin Mária Kincses</i>) 237
FADI EL HAGE	Le maréchal de Villars. L'infatigable bonheur (<i>Balázs Polgár</i>) 244
PRINCE CHARLES-JOSEPH DE LIGNE	Correspondances russes (<i>Ferenc Tóth</i>) 246
JÓZSEF SOLYMOSSI	Revolution and War of Independence in Northeast Hungary in 1848–1849 (<i>Krisztián Kemény</i>) 247
VENDEL KISS (ED.)	Komárom's unknown stars. Actors in historical half-shadow of the history of Komárom in 1848. Papers of the speakers of the conference during the 20th Komáromi napok on 29 April 2011 (<i>József Solymosi</i>) 250
TAMARA SCHEER	„Minimale Kosten, absolut kein Blut“. Österreich-Ungarns Präsenz im Sandžak von Novipazar (1879–1908) (<i>Tibor Balla</i>) 253
WOLFRAM DORNIK – JULIA WALLECZEK-FRITZ – STEFAN WEDRAC (HG.)	Frontwechsel. Österreich-Ungarns „Großer Krieg“ im Vergleich (<i>Tibor Balla</i>) 255
ZALÁN BOGNÁR	POW camps and life of a POW in Hungary occupied by the Red Army 1944–1945 (<i>András Kiss</i>) 257
CELIA LEE – PAUL EDWARD STRONG (ED.)	Women in War. From Home Front to Front Line (<i>Balázs Kiss</i>) 260
JONES, OWAIN – GARDEHANSEN, JOANNE (ED.)	Geography and Memory. Explorations in Identity, Place and Becoming (<i>Éva Tulipán</i>)..... 265
BIBLIOGRAPHY	
BOTOND MÁTYÁS	Selected catalogue of the war-history-related works published in Hungary in 2013 267

TABLE DES MATIÈRES

	ÉTUDES	
GÁBOR BRADÁCS	La critique des sources narratives autrichiennes relatives à l'invasion mongole	3
LÁSZLÓ VESZPRÉMY – GRÉTA SOMOGYI	L'historiographie de la campagne de Valachie de 1330 de Charles Robert, roi de Hongrie et de la bataille de Posada	23
JÁNOS B. SZABÓ	Les armées de Gábor Bethlen dans la guerre de trente ans. L'évolution de la défense dans la partie orientale de l'Europe centrale au début de l'âge moderne : l'exemple de la Principauté de Transylvanie dans la première moitié du 17 ^e siècle. (2 ^{ème} partie)	41
	PUBLICATIONS	
LÁSZLÓ VESZPRÉMY	Commentaires sur les sources et la chronologie des premières incursions des Magyars en Occident (907–933)	77
LÁSZLÓ KÖLTŐ – LAJOS NÉGYESI – GÁBOR BERTÓK – JÓZSEF PADÁNYI – ANDRÁS SZABÓ	Localisation, mise au jour et reconstitution du re-tranchement de Zrinyi-Újvár	91
BALÁZS POLGÁR	Exploration du champ de bataille du mont Harsány, la bataille de 1687 du mont Harsány	103
JÁNOS SUBA	Carte des frontières d'après le traité de Karlowitz ..	133
	ATELIER	
ÁDÁM THIELE – MÁRK HARAMZA	Tour d'horizon de l'histoire des armes : l'archéomé-tallurgie et les propriétés mécaniques des lames médiévales damasquinées	145
LÁSZLÓ PÓSÁN	Soldats pillards, bande de voleurs armés dans les guerres baltiques médiévales	161
ISTVÁN RÁKÓCZI	Changement de nom et d'identité – la « renaturalisation » d'un prisonnier hongrois devant l'inquisition portugaise	170
	PUBLICATIONS DE SOURCE	
ZSUZSANNA ZSIDAI	Morceaux choisis du manuel de tir à l'arc d'al-Ṭabarī. Des curiosités de la littérature du 10 ^e siècle portant sur la théorie militaire et des armes	181

FERENC TÓTH	D'autres sources françaises sur la bataille de Szentgotthárd	206
	REVUE	
J. F. BÖHMER	Regesta imperii I. Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern 751–918 (987/1032). Band 3: Die Regesten des Regnum Italiae und der burgundischen Regna. Teil 4. 855–1032. Faszikel 1: Niederburgund bis zur Vereinigung mit Hochburgund (855–940er Jahre) (<i>László Veszprémy</i>)	233
JÁNOS B. SZABÓ	En guerre avec Byzance. La Hongrie et les Balkans aux 11 ^e et 12 ^e siècles (<i>Péter Farkas</i>)	234
PÁL ÁCS –JÚLIA SZÉKELY (ED.)	Identité et culture sous la domination turque (<i>Katalin Mária Kincses</i>)	237
FADI EL HAGE	Le maréchal de Villars. L'infatigable bonheur (<i>Balázs Polgár</i>)	244
PRINCE CHARLES-JOSEPH DE LIGNE	Correspondances russes (<i>Ferenc Tóth</i>)	246
JÓZSEF SOLYMOSI	Révolution et guerre d'indépendance dans le Nord-Est de la Hongrie en 1848–1849 (<i>Krisztián Kemény</i>)	247
VENDEL KISS (ED.)	Les étoiles inconnues de Komárom. Les protagonistes oubliés de l'histoire de 1848 de Komárom. Les études des conférenciers du colloque d'historiens tenu à Komárom les 29 et 30 avril 2011. (<i>József Solymosi</i>)	250
TAMARA SCHEER	„Minimale Kosten, absolut kein Blut“. Österreich-Ungarns Präsenz im Sandžak von Novipazar (1879–1908) (<i>Tibor Balla</i>)	253
WOLFRAM DORNIK – JULIA WALLECZEK-FRITZ – STEFAN WEDRAC (HG.)	Frontwechsel. Österreich-Ungarns „Großer Krieg“ im Vergleich (<i>Tibor Balla</i>)	255
ZALÁN BOGNÁR	Camps et destins de prisonniers de guerre dans la Hongrie occupée par l'Armée rouge, 1944–1945 (<i>András Kiss</i>)	257
CELIA LEE – PAUL EDWARD STRONG (ED.)	Women in War. From Home Front to Front Line (<i>Balázs Kiss</i>)	260
JONES, OWAIN – GARDE-HANSEN, JOANNE (ED.)	Geography and Memory. Explorations in Identity, Place and Becoming (<i>Éva Tulipán</i>)	265
	BIBLIOGRAPHIE	
BOTOND MÁTYÁS	Catalogue sélectif des publications d'histoire militaire parues en Hongrie en 2013	267

INHALT

	STUDIEN	
GÁBOR BRADÁCS	Kritik der österreichischen epischen Quellen des Mongolensturms	3
LÁSZLÓ VESZPRÉMY – GRÉTA SOMOGYI	Der Walachei-Feldzug des ungarischen Königs Karl I. Robert im Jahre 1330 und die Historiografie der sog. Schlacht bei Posada	23
JÁNOS B. SZABÓ	Die Armeen von Gábor Bethlen im Dreißigjährigen Krieg. Die Entwicklung des Militärwesens im Ost-Mitteleuropa der frühen Neuzeit: Das Beispiel des Fürstentums Siebenbürgen in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts (Teil 2)	41
	MITTEILUNGEN	
LÁSZLÓ VESZPRÉMY	Ungar hier, Ungar dort? Anmerkungen zu den Quellen und zur Chronologie der frühen ungarischen Streifzüge im Westen (907–933)	77
LÁSZLÓ KÖLTŐ – LAJOS NÉGYESI – GÁBOR BERTÓK – JÓZSEF PADÁNYI – ANDRÁS SZABÓ	Die Lokalisierung, Erschließung und Rekonstruktion des Walls von Zrínyi-Újvár (Neu-Zrin)	91
BALÁZS POLGÁR	Schlachtfeldforschung am Berg Harsány, die Schlacht am Berg Harsány im Jahre 1687	103
JÁNOS SUBA	Die Grenzkarte der im Frieden von Karlowitz festgelegten Grenze	133
	WERKSTATT	
ÁDÁM THIELE – MÁRK HARAMZA	Waffenhistorischer Ausblick: Die Archäometallurgie und die mechanischen Eigenschaften der mittelalterlichen damasziierten Klingen	145
LÁSZLÓ PÓSÁN	Plündernde Freibeuter, bewaffnete Räuberbanden in der Kriegsführung des Baltikums im Mittelalter	161
ISTVÁN RÁKÓCZI	Name- und Identitätswechsel – Die „Rückeinbürgerung“ eines ungarischen Gefangenen vor der portugiesischen Inquisition	170
	QUELLENPUBLIKATIONEN	
ZSUZSANNA ZSIDAI	Auszüge aus dem Handbuch von al-Ṭabarī über das Bogenschießen. Interessantes aus der waffen- und kriegstheoretischen Literatur des 10. Jahrhunderts	181

FERENC TÓTH	Neuere französische Quellen über die Schlacht bei St. Gotthard	206
	RUNDSCHAU	
J. F. BÖHMER	Regesta imperii I. Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern 751–918 (987/1032). Band 3: Die Regesten des Regnum Italiae und der burgundischen Regna. Teil 4. 855–1032. Faszikel 1: Niederburgund bis zur Vereinigung mit Hochburgund (855–940er Jahre) (<i>László Veszprémy</i>)	233
JÁNOS B. SZABÓ	Im Krieg mit Byzanz. Ungarn und der Balkan im 11–12. Jahrhundert (<i>Péter Farkas</i>)	234
PÁL ÁCS – JÚLIA SZÉKELY (HG.)	Identität und Kultur zur Zeit der Türkenherrschaft (<i>Katalin Mária Kincses</i>)	237
FADI EL HAGE	Le maréchal de Villars. L'infatigable bonheur (<i>Balázs Polgár</i>)	244
PRINCE CHARLES-JOSEPH DE LIGNE	Correspondances russes (<i>Ferenc Tóth</i>)	246
JÓZSEF SOLYMOSSI	Revolution und Freiheitskampf in Nordost-Ungarn im Jahre 1848-1849-ben (<i>Krisztián Kemény</i>)	247
VENDEL KISS (HG.)	Die unbekanntten Sterne von Komárom (Komorn). Die in den historischen Halbschatten gedrängten Figuren der Geschichte von Komárom des Jahres 1848. Studien der Referenten der Historikerkonferenz während der 20. Tage von Komárom am 29. April 2011 (<i>József Solymosi</i>)	250
TAMARA SCHEER	„Minimale Kosten, absolut kein Blut“. Österreich-Ungarns Präsenz im Sandžak von Novipazar (1879–1908) (<i>Tibor Balla</i>)	253
WOLFRAM DORNIK – JULIA WALLECZEK-FRITZ – STEFAN WEDRAC (HG.)	Frontwechsel. Österreich-Ungarns „Großer Krieg“ im Vergleich (<i>Tibor Balla</i>)	255
ZALÁN BOGNÁR	Kriegsgefangenenlager und (Kriegs-) Gefangenenschicksale in dem von der Roten Armee besetzten Ungarn 1944–1945 (<i>András Kiss</i>)	257
CELIA LEE – PAUL EDWARD STRONG (HG.)	Women in War. From Home Front to Front Line (<i>Balázs Kiss</i>)	260
JONES, OWAIN – GARDE-HANSEN, JOANNE (HG.)	Geography and Memory. Explorations in Identity, Place and Becoming (<i>Éva Tulipán</i>)	265
	BIBLIOGRAFIE	
BOTOND MÁTYÁS	Ausgewähltes Verzeichnis der im Jahre 2013 in Ungarn erschienenen militärgeschichtlichen Publikationen	267

СОДЕРЖАНИЕ

	СТАТЬИ	
ГАБОР БРАДАЧ	Критика австрийских повествовательных источников, связанных с татарским нашествием	3
ЛАСЛО ВЕСПРЕМИ– – ГРЕТА ШОМОДЬИ	Военный поход в долину Хавашвёльд венгерского короля Кароя Роберта в 1330-он году и историография так называемой Пошадской битвы	23
ЯНОШ Б. САБО	Военные походы Бетлена Габора в тридцатилетней войне. Развитие военного дела в период ранней новой истории в Восточно-Центральной Европе: пример Трансильванского княжества в первой половине XVII века (часть 2-я)	41
	СООБЩЕНИЯ	
ЛАСЛО ВЕСПРЕМИ	Тут венгр, где венгр Замечания к источникам и хронологии ранних венгерских походов на запад (907–933)	77
ЛАСЛО КЁЛТЁ – ЛАЙОШ НЕДЬЕШИ – ГАБОР БЕРТОК – ЙОЖЕФ ПАДАНИ – АНДРАШ САБО	Локализация, вскрытие и реконструкция шанца Зриньи-Уйвар	91
БАЛАЖ ПОЛГАР	Исследование поля битвы у горы Харшань. Битва при горе Харшань в 1687-он году	103
ЯНОШ ШУБА	Пограничная карта границы, выделенной при Карлоцком мире	133
	МАСТЕРСКАЯ	
АДАМ ТИЕЛЕ – МАРК ХАРАМЗА	Из истории вооружения: археометаллургия средневековых дамастированных клинков и их механические качества	145
ЛАСЛО ПОШАН	Мародеры-грабители, вооруженные грабительские банды в средневековых военных действиях в Прибалтике	161
ИШТВАН РАКОЦИ	Изменение имени и идентичности - «репатриация» (ренатурализация) одного венгерского раба перед португальской инквизицией	170
	СООБЩЕНИЯ ИСТОЧНИКОВ	
ЖУЖАННА ЖИДАИ	Выборки из руководства по стрельбе из лука al-Ṭabaṭī Примечательные моменты из восточной литературы по вооружению и теории военного искусства	181

ФЕРЕНЦ ТОТ	Новые французские источники о битве при Сентготтхарде	206
	ОБЗОР	
Й. Ф. БЁМЕР (J. F. BÈMNER)	Regesta imperii I. Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern 751–918 (987/103-2). Band 3: Die Regesten des Regnum Italiae und der burgundischen Regna. Teil 4. 855–1032. Faszikel 1: Niederburgund bis zur Vereinigung mit Hochburgund (855–940er Jahre) (<i>Ласло Веспреми</i>)	233
ЯНОШ Б. САБО	В войне с Византией. Венгрия и Балканы в 11–12 веках (<i>Фаркаш Петер</i>)	234
ПАЛ АЧ – ЮЛИЯ СЕКЕЙ (РЕД.)	Идентичность и культура в период турецкого нашествия (<i>Каталин Мария Кинчеш</i>)	237
ФАДИ ЭЛЬ ХАГЕ	Le maréchal de Villars. L'infatigable bonheur (<i>Балаж Полгар</i>)	244
ПРИНС ШАРЛЬ ЖОЗЕФ ДЕ ЛИНЬ	Correspondances russes (Российская корреспонденция) (<i>Ференц Тот</i>)	246
ЙОЖЕФ ШОЙМОШИ	Революция и борьба за свободу в Северо-восточной Венгрии в 1848–1849 гг. (<i>Кристиан Кемень</i>)	247
ВЕНДЕЛ КИШШ (Ред.)	Неизвестные звезды Комарома. Оказавшиеся в полутени истории фигуранты истории 1848 года города Комарома. Научные работы докладчиков конференции историков, проведенной во время исторической конференции в 20-ю годовщину Комаромских дней 29-ого апреля 2011 года (<i>Йожеф Шоймоши</i>)	250
ТАМАРА ШЕЕР	«Minimale Kosten, absolut kein Blut». Österreich-Ungarns Präsenz im Sandzak von Novipazar (1879–1908) (<i>Тибор Балла</i>)	253
ВОЛЬФРАМ ДОРНИК– ЮЛИЯ ВАЛЛЕЦЕК ФРИТЦ – – СТЕФАН ВЕДРАК (НГ.)	Frontwechsel. Österreich-Ungarns „Großer Krieg“ im Vergleich (<i>Тибор Балла</i>)	255
ЗАЛАН БОГНАР	Лагери военнопленных и судьба (военно)пленных в Венгрии оккупированной Красной Армией в 1944–1945 гг. (<i>Андраш Киш</i>)	257
ЦЕЛИЯ ЛИ –ПАУЛЬ – ЭДВАРД ШТРОНГ (РЕД.)	Women in War. From Home Front to Front Line (<i>Балаж Кишиш</i>)	260
ЙОНЕШ ОВАИН – ГАРДЕ- ХАНШЕН, ЙОАННЕ (Ред.)	Geography and Memory. Explorations in Identity, Place and Becoming (<i>Ева Тулипан</i>)	265
	БИБЛИОГРАФИЯ	
БОТОНД МАТЬАШ	Избранный перечень изданий на исторические темы, опубликованных в Венгрии в 2013-ен году	267